

Archeologische opgraving Lier – Florent Van Cauwenberghstraat

Natasja Reynolds, Jordi Bruggeman en Marjolein Van Celst

Bornem
2012

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba 076

Aard onderzoek: Opgraving
Vergunningsnummer: 2012/066
Naam aanvrager: Jordi Bruggeman
Naam site: Lier, F. Van Cauwenberghstraat

Aard onderzoek: Opgraving
Vergunningsnummer: 2012/198
Naam aanvrager: Natasja Reyns
Naam site: Lier, F. Van Cauwenberghstraat

Opdrachtgever: Van Hout nv, Lammerdries 12, B-2440 GEEL
Bouwheer: Parkeerbeheer Lier nv, Keizershof 10, B-2500 LIER
Opdrachtnemer: All-Archeo bvba, Barelveldweg 4, B-2880 BORNEM
Terreinwerk: Jordi Bruggeman, Lies Dierckx, Marjolein Van Celst en Natasja Reyns
Administratief toezicht: Onroerend Erfgoed Antwerpen, Alde Verhaert, Lange Kievitstraat 111/113, bus 52, B-2018 ANTWERPEN
Wetenschappelijke begeleiding: prof. dr. Marc Lodewijckx, Katholieke Universiteit Leuven, Blijde-Inkomststraat 21 bus 3313, B-3000 LEUVEN

Rapportage: All-Archeo bvba
Determinaties: drs. Jordi Bruggeman en dra. Natasja Reyns

All-Archeo bvba
Barelveldweg 4
B-2880 Bornem

info@all-archeo.be
0478 36 57 07
0498 15 84 40

D/2012/12.807/52

© All-Archeo bvba, 2012

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek. De aanbevelingen dienen louter ter advisering van het bevoegde gezag, zijnde Onroerend Erfgoed.

Inhoudsopgave

1 INLEIDING.....	5
2 PROJECTGEGEVENS EN AFBAKENING ONDERZOEK.....	7
2.1 Afbakening studiegebied.....	7
2.2 Aard bedreiging.....	8
2.3 Onderzoeksopdracht	9
3 BESCHRIJVING REFERENTIESITUATIE.....	11
3.1 Landschappelijke context.....	11
3.1.1 Topografie.....	11
3.1.2 Hydrografie.....	11
3.1.3 Bodem.....	11
3.2 Beschrijving gekende waarden.....	12
3.2.1 Historische gegevens.....	12
3.2.2 Gegevens over de onderzoekszone.....	13
3.2.2.1 De eerste stadsomwalling en de Mechelse Binnenpoort (1368 – ca. 1783)	13
3.2.2.2 Bebouwing vanaf het Ancien Regime (ca. 1777-2011).....	17
3.2.2.3 Florent Van Cauwenberghstraat 43-45: een woning in neorococostijl (1922-2011).....	17
3.2.2.4 Evoluties binnen het onderzoeksgebied.....	18
3.2.3 Archeologische voorkennis.....	22
3.2.3.1 Reeds uitgevoerde onderzoeken.....	24
3.2.4 Inschatting intactheid archeologisch erfgoed en archeologische potentie.....	27
4 RESULTATEN TERREINONDERZOEK.....	29
4.1 Toegepaste methoden & technieken.....	29
5 RESTEN NA OPGAVE STADSOMWALLING.....	31
6 RESTEN STADSOMWALLING.....	37
6.1 De vestgracht.....	37
6.2 Resten van een brugconstructie.....	39
7 DISCUSSIE.....	43
7.1 Stadsverdedigingsstructuren (14de-18de eeuw).....	43
7.2 Bewoningsfase uit de 17de-18de eeuw.....	44
8 SAMENVATTING.....	45
9 BIBLIOGRAFIE.....	47
9.1 Publicaties.....	47
9.2 Bronnen.....	47
9.3 Websites.....	48
10 BIJLAGEN.....	49
10.1 Lijst van afkortingen.....	49
10.2 Glossarium.....	49

10.3 Archeologische periodes.....	49
10.4 Monsterlijst.....	49
10.5 CD-rom.....	51

1 Inleiding

Naar aanleiding van de geplande aanleg van drie bouwblokken, waardoor de bebouwing langsheen de Florent Van Cauwenberghstraat zal gesloopt worden, werd door Onroerend Erfgoed een bouwblokinventarisatie, een prospectie met ingreep in de bodem en een werfbegeleiding geadviseerd. Uit dit onderzoek, uitgevoerd door All-Archeo bvba in 2011, is gebleken dat er zich op het terrein resten zouden bevinden van een brug en/of stadspoort.¹ Omwille van de aanleg van een nieuwe stadsparking werd besloten een bijkomende prospectie met ingreep in de bodem uit te voeren, teneinde de eventuele aanwezigheid van andere relictten vast te stellen, zoals een stadsmuur, gerelateerd aan de eerste gekende stadsverdediging rond Lier, uit de 14de eeuw. Deze prospectie kon geen nieuwe elementen die behoren tot de stadsomwalling aan het licht brengen. Wel werden er oudere resten aangetroffen, mogelijk uit de laat-Romeinse periode. Ook werd een 17de-18de eeuwse tuinmuur aangetroffen en een greppeltje dat afwaterde naar de vestgracht.²

Gezien bij een van de vooronderzoeken resten van een brug en/of stadspoort werden aangetroffen, is de kans groot dat er bij de geplande werkzaamheden verdere resten worden aangesneden die toebehoren aan de 14de eeuwse stadsverdediging rond Lier. Daarom werd een archeologische opgraving opgelegd ter hoogte van de voormalige bebouwing langsheen de Florent Van Cauwenberghstraat. Het opzet van het onderzoek was, binnen de onderzoekszone, het archeologisch erfgoed te documenteren en te interpreteren, gezien een volledige bewaring *in situ* niet mogelijk was. Er wordt bekeken of eventuele muuresten *in situ* kunnen bewaard worden en geïntegreerd in de toekomstige parkeergarage.

Deze opdracht werd door Van Hout NV op 3 februari 2012 aan All-Archeo bvba toegewezen. Het terreinonderzoek werden uitgevoerd van 14 tot en met 23 mei 2012, onder leiding van Natasja Reyns en met medewerking van Lies Dierckx en Jordi Bruggeman.

Bij deze willen we prof. dr. Marc Lodewijckx, verbonden aan de Katholieke Universiteit Leuven als hoofddocent archeologie van West-Europa, bedanken voor zijn begeleiding en advies tijdens het onderzoek en de rapportage van de resultaten.

---

1 Bruggeman/Reyns 2011

2 Bruggeman/Van Celst/Reyns 2012

2 Projectgegevens en afbakening onderzoek

2.1 Afbakening studiegebied

Het onderzoeksgebied is gelegen in de provincie Antwerpen, stad Lier, percelen 401F (kadaster Lier, 1ste afdeling, sectie K). Het onderzoeksgebied omvat een oppervlakte van ca. 500 m² en is volgens het gewestplan gelegen in woongebieden (0100). De zone is gelegen ten zuidwesten van de Florent Van Cauwenberghstraat, nabij de kruising met de Kapucijnenvest

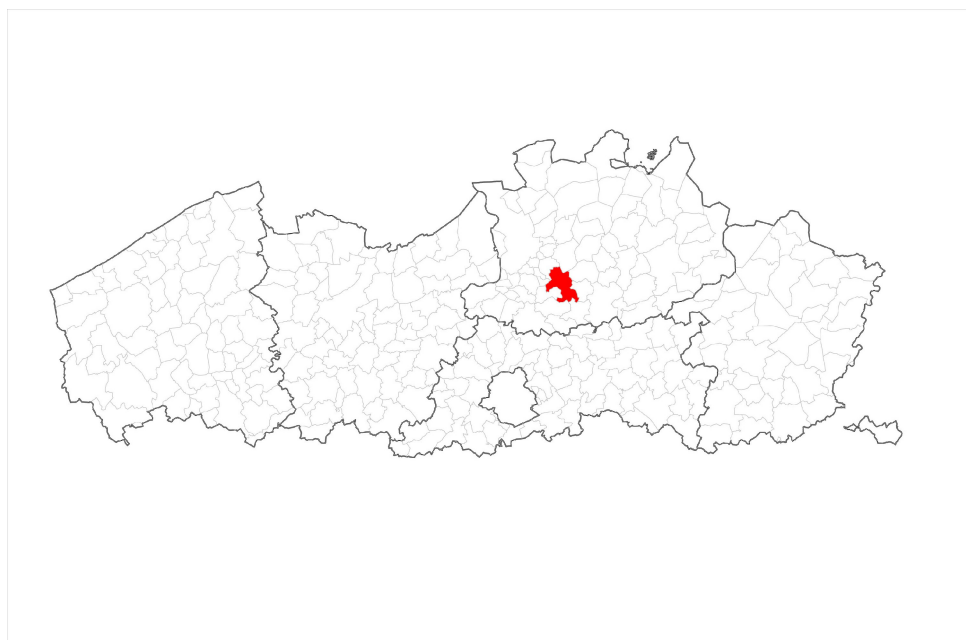

Fig. 1: Situeringsplan

- Administratieve gegevens met betrekking tot de locatie van het onderzoek:
  - Provincie: Antwerpen
  - Locatie: Lier
  - Plaats: Florent Van Cauwenberghstraat
  - Toponiem: Mechelpoort
  - x/y Lambert72-coördinaten:
    - 163876; 202370
    - 163891; 202348
    - 163873; 202343
    - 163871; 202363

Fig. 2: Kleurenorthofoto van het onderzoeksgebied (maps.google.be)

2.2 Aard bedreiging

Op het terrein wenst de stad Lier, via Parkeerbeheer nv, een ondergrondse parking te laten aanleggen door Vanhout nv, die aansluit op de huidige parking Grote Markt. Dit project valt buiten het project dat wordt uitgevoerd door de Lierse Maatschappij voor de Huisvesting. De aanleg van de parking betekent echter dat de bodem over een oppervlakte van circa 1560 m², tot op een diepte van circa 7 m, verstoord zal worden, waardoor het aanwezige archeologische bodemarchief vernietigd zal worden. Door middel van twee prospecties werd de huidige tuinzone in voldoende mate gedocumenteerd, maar ter hoogte van de gesloopte panden langs de Florent Van Cauwenberghstraat bleken zich nog massieve muren in natuursteen te bevinden die wellicht kunnen toegewezen worden aan de brug en poort van de eerste gekende stadsverdediging rond Lier. (zie verder), die nog verder dienen onderzocht te worden. Deze zone beslaat een oppervlakte van circa 500 m².

De ondergrondse parking die gerealiseerd zal worden, heeft twee parkeerniveaus (Fig. 3, roze). De vloer van de eerste ondergrondse verdieping komt op circa 3,70 m onder het maaiveld, het tweede niveau op circa 6,25 onder het maaiveld.

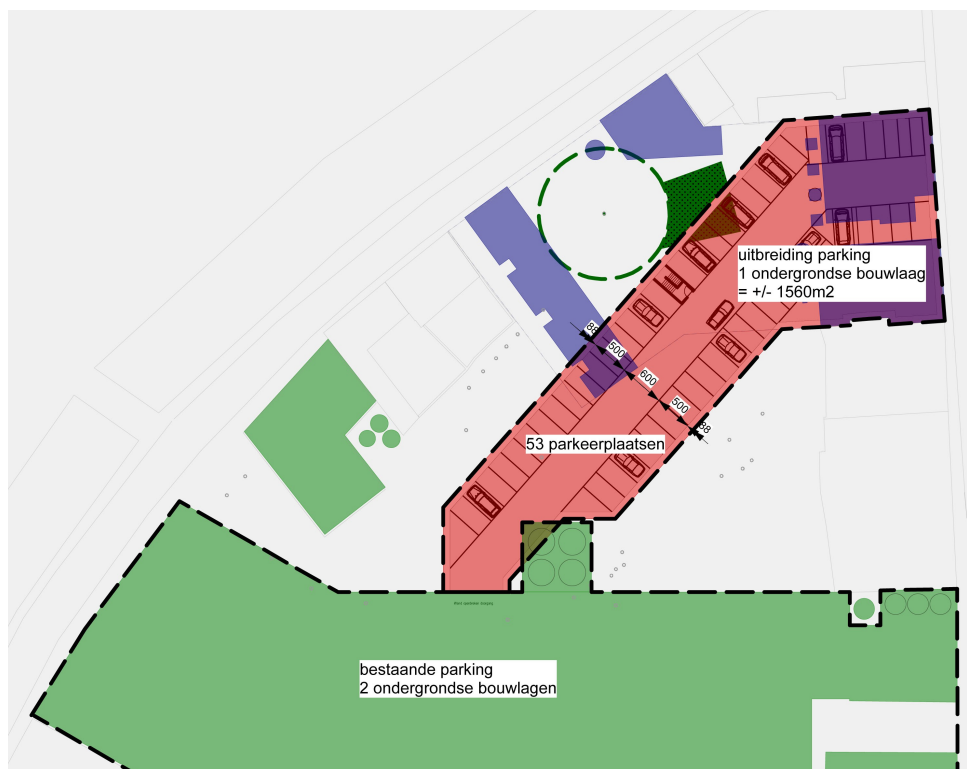

Fig. 3: Ontwerpplan uitbreiding ondergrondse parking Grote Markt

2.3 Onderzoeksopdracht

De bedoeling van het onderzoek was het uitvoeren van een vlakdekkende opgraving van een zone van circa 500 m², gezien het archeologisch vooronderzoek een hoge potentie van dit deel van het terrein heeft aangetoond, vooral dan wat betreft restanten van de 14de-eeuwse stadsverdediging en in het bijzonder van een brug- en poortconstructie.³ Een volledige bewaring *in situ* is geen optie.

Een aantal vragen dienden in het bijzonder beantwoord te worden:

1. Zijn er nog muurresten aanwezig?
2. Wat is hun relatie tot de gracht?
3. Wat is de onderlinge stratigrafie?
4. Behoren de aangesneden resten tot de stadsomwalling?
5. Wat is hun datering?
6. Wat is de relatie tot het reeds uitgevoerd archeologisch onderzoek?

3 Bruggeman/Reyns 2011

3 Beschrijving referentiesituatie

3.1 Landschappelijke context

3.1.1 Topografie

Het onderzoeksgebied is op de topografische kaart gelegen tussen 3,75 en 5 m TAW. Op het terrein zelf lijkt het terrein licht af te hellen naar het zuiden toe.

3.1.2 Hydrografie

Het onderzoeksgebied is gelegen in het Netebekken en maakt deel uit van de zone ingesloten tussen de Binnen Nete (Nete-arm) in het oosten en de Afleidingsvaart in het westen.

Fig. 4: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/dhm/#>)

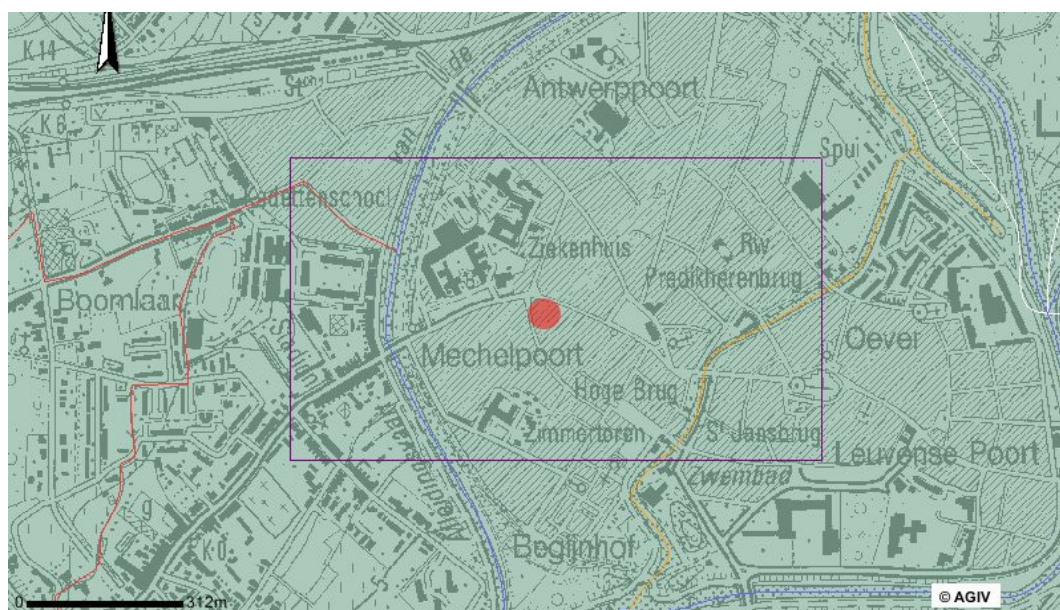

Fig. 5: Hydrografie (<http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/vha>)

3.1.3 Bodem

De bodem wordt op de bodemkaart weergegeven als bebouwde zone (OB). Een boring in de buurt leert dat de bodem er bestaat uit geel middelmatig zand.⁴ De geologische ondergrond bestaat onder de kwartaire afzettingen en vanaf een diepte van circa 4 m, uit het Lid van Antwerpen (BcAn), gevormd in het tertiair. Deze wordt gekenmerkt door zwartgroen fijn zand

⁴ Boring kb16d44w-B176 (dovvlaanderen)

dat sterk kleihoudend, sterk glauconiethoudend en glimmerhoudend is en resten van schelpen, soms grof zand en beenderresten bevat.⁵

3.2 Beschrijving gekende waarden

3.2.1 Historische gegevens

De oorsprong van Lier wordt in verband gebracht met de heilige Gummarus die leefde in de eerste helft van de 8ste eeuw. De eerste vestiging wordt doorgaans buiten het huidige stadscentrum geplaatst, met name ter hoogte van het toponiem Alliers (vandaag gelegen in Ranst) dat Oud-Lier zou betekenen. Mogelijk werd in de eerste helft van de 9de eeuw de oude kern stilaan verlaten ten voordele van Nivesdonck, een lichte verhevenheid in de onmiddellijke nabijheid van de samenvloeiing van de beide Neten, een plaats die commercieel veel interessanter was.⁶

Lier maakte sinds de 12de eeuw deel uit van het hertogdom Brabant, hoofdkwartier Antwerpen. Het hoofdkwartier was op zijn beurt onderverdeeld in Kwartieren. Lier behoorde daarbij tot het Land van Ryen. In 1212 ontving Lier zijn stadsrechten.⁷

Mogelijk werd reeds in de 11de of 12de eeuw een stadsomwalling aangelegd die het zogenaamde Sint-Gummarusdomein afbakende dat de oude stedelijke kern rond de hoofdkerk omvat. De eerste onbestwistbare omwalling van Lier werd echter pas omstreeks het midden van de 14de eeuw aangelegd (Fig. 6) en had de Grote Markt, met de lakenhalle als het industriële en commerciële centrum. In totaal werden vijf (binnen)poorten aangelegd. Het onderzoeksgebied is gesitueerd op en binnen deze eerste omwalling. Reeds op het einde van de 14de eeuw de aanleg van een tweede omwalling uitgetekend en kort daarna gerealiseerd.

Fig. 6: Plan van Lier door Jacob Van Deventer, ca. 1560 (Historische Stedenatlas van Lier)

De handelsactiviteit was in het begin van de 13de eeuw nog zeer beperkt, maar nam in de loop van deze eeuw sterk toe omwille van de lakenindustrie en groeide na het einde van de 13de eeuw uit tot een belangrijk centrum van textielproductie. In de 14de en tot het midden van de 15de eeuw kende de stad een bloeiperiode. De uitbreiding van de stad zijn onder meer een gevolg van de bloei van de lakennijverheid. De opgetrokken vestingswerken blijven bestaan tot in het midden van de 18de eeuw en gedeeltelijk zelfs tot het begin van de 19de eeuw. Op heden zijn van deze omwalling slechts de Gevangenpoort en de Corneliustoren (Zimmertoren) bewaard.⁸

Door politieke en sociale conflicten en de concurrentie met het Engelse laken ontstond in Lier een economische depressie in de tweede helft van de 15de eeuw. Op het einde van deze eeuw is er een langzaam economisch herstel, waarbij de lakennijverheid zich stilaan heeft aangepast aan de nieuwe vraag. In de eerste helft kende Lier een bloei in de schaduw van Antwerpen. Bij de religieuze troebelen in de tweede helft van de 16de eeuw waren er belangrijke verwoestingen van gebouwen. In de 17de en 18de eeuw was er opnieuw een heropleving, ook op economisch vlak.⁹

⁵ www.dovvlaanderen.be

⁶ Breugelmans *et al.* 1990: 10

⁷ Breugelmans *et al.* 1990: 11-13

⁸ Breugelmans *et al.* 1990: 14-15 en 73

⁹ Breugelmans *et al.* 1990: 17, 20, 24-25, 28

Sinds het derde kwart van de 18de eeuw is er een stadsuitbreiding door de bevolkingaangroei, die gepaard gaat met een gunstige economische conjunctuur.¹⁰

3.2.2 Gegevens over de onderzoekszone

De onderzoekszone kent een rijke geschiedenis vanaf de late middeleeuwen. Historische bronnen geven vanaf dan een invulling van de zone als onderdeel van de eerste stadsomwalling.

3.2.2.1 De eerste stadsomwalling en de Mechelse Binnenpoort (1368 – ca. 1783)

Op de locatie waren, afgaande op cartografische en iconografische bronnen, voorheen verdedigingsstructuren aanwezig van de binnenste Lierse stadswal, aangelegd in de 14de eeuw. De onderzoekszone bevindt zich specifiek op het tracé van de vestgracht en van de stadsmuur, en sluit aan bij de Mechelse binnenpoort.

Fig. 7: De Lierse Furie 14 oktober 1595, anoniem schilderij, eind 16de-begin 17de eeuw (Historische stedenatlas Lier).

Om de stadsomwalling te kunnen vervolledigen had het Lierse stadsbestuur in 1367 reeds een strook grond gekocht die reikte van de Mechelse binnenpoort tot aan de Molenberg (thans Binnennete). De Mechelse binnenpoort zelf werd in 1368 gebouwd. De materialen die hiervoor aangewend werden zijn “schorren”, “rots steens”, “ecsteen”, “calckx” en “kareels”.¹¹ De “schorren” zijn wellicht onbewerkte natuurstenen om de funderingen mee te

metselen. “Rots steens” verwijst mogelijk naar hoekstenen, maar een interpretatie als zoetstenen: een zachte zandsteen om andere stenen mee te polijsten, of roetstenen: witte parementstenen, lijkt aannemelijker, gezien ook “echsteen” wordt genoemd. De “ecksteen” of hoeksteen is mogelijk Lediaanse zandsteen en werd hoogstwaarschijnlijk onder meer aangewend voor geprofileerde lijsten. “Kareels” verwijst naar careelstenen of grote bakstenen. Het “calckx” verwijst tot slot naar gebrande kalk voor de mortel.¹²

Gezien de bouw van deze poort die van de Eikelpoort (Gevangenenpoort) slechts zeven jaar voorafgaat, er het dichtst bijgelegen is en de stadsrekeningen sterk overeenkomen, is men geneigd enige verwantschap tussen beide poorten te zien.¹³ Wat het uitzicht betreft, vormen drie schilderijen die de Lierse Furie verbeelden

Fig. 8: Pentekening Lierse Furie 1595, eind 16de-begin 17de eeuw (Historische stedenatlas Lier).

¹⁰ Breugelmans *et al.* 1990: 38 en 55

¹¹ Van Graesen 1614-1615: f°9

¹² Debruyne *et al.* 2001: 40-42

¹³ Debruyne *et al.* 2001: 45

de eerste enigszins betrouwbare voorstellingen van de Mechelse binnenpoort (Fig. 7). Toch zijn er ook tussen de drie schilderijen sterke verschillen. Slechts op één versie is duidelijk een voorpoort te zien. Slechts één versie toont de torens met stadsmuur tussen deze poort en de Eikelpoort. Op een pentekening uit de tweede helft van de 17de eeuw lijkt de poort met voorpoort en brug vrij nauwkeurig afgebeeld. Op deze pentekening lijkt een stadsmuur afgebeeld aan de rechterzijde. Deze lijkt centraal op de stadspoort aan te sluiten. In de muur lijken zich nissen te bevinden, wat zou kunnen wijzen op een fundering ervan op pijlers en bogen. In vergelijking met een andere gravure uit dezelfde periode (Fig. 10), lijkt de poort imposanter weergegeven, maar de pentekening lijkt betrouwbaarder.¹⁴

Fig. 9: Gewassen pentekening van de Mechelse Binnenpoort, anoniem, tweede helft 17de eeuw (Historische stedenatlas Lier).

De Mechelse binnenpoort was door een gegraven gracht, thans langs de Kapucijnenvest, verbonden met de Gevangenpoort (Eikelpoort) (Fig. 11). Reeds korte tijd na de aanleg van de Mechelse binnenpoort, werd de Mechelse buitenpoort aangelegd in 1405 (afgebroken in 1888).¹⁵

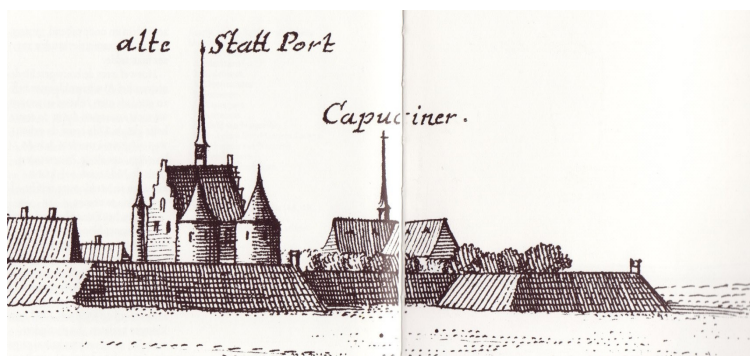

Fig. 10: De Mechelse Binnenpoort en het Kapucijnenklooster. Detail gegraveerde stadsprofiel Johannes Peeters, ca. 1659 (Historische stedenatlas Lier).

Fig. 11: Plattegrond met gebouwen in perspectief, 1572-1581 (Historische stedenatlas Lier).

In 1383 was de Mechelse binnenpoort tevens door muren en torens verbonden met de Antwerpse binnenpoort.¹⁶ Op oude kaarten kan gezien worden dat ook in de zone tussen de Mechelse binnenpoort en de Eikelpoort een stadsmuur met torens aanwezig was (zie hoger). Een aarden wal lijkt niet aanwezig geweest te zijn, afgaande op de historische en cartografische bronnen. Op de verschillende kaarten uit de nieuwe tijd kan een open zone vastgesteld worden tussen de stadsomwalling en de bebouwing langsheen de Florent Van

¹⁴ Breugelmans et al. 1990: 77

¹⁵ Breugelmans et al. 1990: 77

¹⁶ Breugelmans et al. 1990: 75

Cauwenberghstraat. Het is echter onduidelijk wat de invulling was van deze zone. Werd deze zone bijvoorbeeld gebruikt voor de lakenindustrie, zoals voor het bleken?

Uit verslagen uit 1731 en 1736 blijkt dat de stadspoort op dat moment reeds geruime tijd bouwvallig was en dan zelfs op instorten staat.¹⁷ Dit blijkt uit volgend citaat: “Ou la route menasse ruine, tombant a tous moments par partie”.¹⁸ Dit geeft dan ook aan dat de stadsomwallingen hun functie verloren hadden. In 1765 gaf Karel van Lorreinen tot slot de stad de toestemming om de Lisper- en de Mechelse binnenpoort af te breken. Hierbij dienden de materialen hergebruikt te worden.¹⁹ Aan dit werk werd echter pas begonnen in 1783.²⁰

Via de Poppkaart kan nog de ligging van de vestgracht gereconstrueerd worden door de vorm van de percelen (Fig. 12) en door vergelijking met de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (Fig. 13). Door middel van de uitgevoerde archeologische prospecties kon de locatie van deze vestgracht preciezer bepaald worden (zie verder).

Fig. 12: Detail uit de Poppkaart van Lier (derde kwart 19de eeuw) (Historische stedenatlas Lier).

17 SAL, oud archief nr. 15, stedelijke aktboeken, f° 119 en f° 199 v°

18 SAL, oud archief nr. 15, stedelijke aktboeken, f° 119 r°

19 SAL, oud archief nr. 16, stedelijke aktboeken, f° 210v°-211v°

20 Boschmans 1955: 160

Fig. 13: Detail kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (<http://www.ngi.be>)

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is de Mechelse binnen poort nog aanwezig (Fig. 13). Op oudere kaarten is ook bewoning aanwezig langs de Florent Van Cauwenberghstraat (vb. Fig. 11), maar pas op kaarten uit de 19de eeuw kan ook langs de stadszijde van de Kapucijnenvest bewoning vastgesteld worden (Fig. 12). De gracht is ook pas in deze periode (eerste helft 19de eeuw) ter hoogte van het onderzoeksgebied gedempt (Fig. 14).

Fig. 14: Plan van Lier uit 1842, waarop kan gezien worden dat de vestgracht reeds gedempt is ter hoogte van het onderzoeksgebied (Historische stedenatlas van Lier).

3.2.2.2 *Bebouwing vanaf het Ancien Regime (ca. 1777-2011)*

In 1777 werd door Anna Catharina Dielens, weduwe van Josephus Berckmans het hof aan de Mechelse Binnenpoort voor 700 gulden gekocht.²¹ Wellicht heeft zij de eerste huizen ter hoogte van Florent Van Cauwenberghstraat 43-45 opgericht. De andere huizen binnen het onderzoeksgebied (nrs. 37-41) werden ook opgetrokken op het einde van de 18de eeuw, wanneer de Mechelse Binnenpoort volledig was gesloopt.²² De verschillende panden in de onderzoekszone zijn beschreven in de inventaris van het Bouwkundig erfgoed.

Fig. 15: Situatie van de huizen Florent Van Cauwenberghstraat 37-41, net voor de sloop van de bovenbouw in 2011

Florent Van Cauwenberghstraat 37-41 (Fig. 15). Het zijn drie gelijkaardige breedhuisjes van twee à drie traveeën en twee bouwlagen onder een zadeldak met Vlaamse pannen. Ze zijn opgetrokken op het einde van de 18de eeuw, nadat de Mechelse binnenpoort volledig was gesloopt, de vestbrug genivelleerd en de vesting gedempt. De gevels bestaan uit bepleisterde en lichtgroen beschilderde lijstgeveltjes op gecementeerde plint met eenvoudige rechthoekige muuropeningen. Verder werden nog lange muurankers en sobere houten kroonlijsten genoteerd. Tot slot wordt nog vermeld dat nummer 41 voorzien is van een mooie houten pui onder een vooruitspringende kroonlijst op consoles, die dateert uit het eerste kwart van de 20ste eeuw.²³

Kapucijnenvest 1-3. Twee in de 20ste eeuw aangepaste breedhuisjes van drie traveeën en één bouwlaag onder een zadeldak met Vlaamse pannen en met oudere kern. Ze zijn voorzien van gecementeerde en beschilderde lijstgeveltjes met aangepaste rechthoekige muuropeningen en houten kroonlijst.²⁴ Op heden is deze bebouwing gesloopt.

3.2.2.3 *Florent Van Cauwenberghstraat 43-45: een woning in neorococostijl (1922-2011)*

Informatie uit de inventaris van het Bouwkundig erfgoed zegt het volgende:

Nummers 43-45. Het gaat om een breedhuis in neorococostijl van negen traveeën en twee bouwlagen onder een mansardedak met leien en mechanische pannen. In 1922 werd een bouwaanvraag voor twee woningen naar ontwerp van Gustaaf Careels en in opdracht van senator F. Van Cauwenberg ingediend. De twee huizen op perceel 413b (sectie H) werden herbouwd nadat de voormalige woning in 1914 werd verwoest.²⁵ Bij de herbouw diende de bestaande bouwlijn gerespecteerd te worden.

Fig. 16: Florent Van Cauwenbergh (www.odis.be)

21 SAL, oud archief nr. 1536, notarisarchief Joris Balthazar Berckmans, 86 r°-87r°

22 Lens/Mortelmans 1980: 270

23 <http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/10297>

24 <http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/10423>

Florentinus Augustus Van Cauwenbergh (Lier, 10 november 1841 - Lier, 16 september 1923) was een Belgisch politicus en burgemeester voor de Katholieke Partij (Fig. 16). Verder was hij advocaat en notaris en werd hij burgemeester (1872-1911) in Lier na de machtsovername door de Katholieke Partij. Hij was tevens provincieraadslid (1870-), voorzitter (1889-1894) van de provincieraad en volksvertegenwoordiger (1894-1921) in het arrondissement Mechelen en senator (1921-1923) voor de Katholieke Partij.²⁶

Gustaaf Careels (1896-1975) was de zoon van Edward Careels (1857-1933), die optrad als provinciaal architect maar daarnaast ook nog een bloeiende privépraktijk had. Na zijn afstuderen trad Gustaaf in dienst bij de provincie Antwerpen. In 1930 volgde hij zijn vader op als provinciaal architect. Tot aan het wettelijke verbod op een eigen praktijk voor overheidsfunctionarissen was hij ook als privéarchitect bedrijvig.²⁷

De woningen zijn voorzien van een lijstgevel met in het midden een hoger oplopende en in- en uitgezwenkte topgevel (Fig. 17). De gevel is opgetrokken in baksteenbouw, met verwerking van arduin (onder meer voor de plint). De traveeën zijn per drie geritmeerd door arduinen geblokte pilasters. De top wordt gemarkeerd door voluutvleugelstukken, een gebogen kroonlijst met gestrekte uiteinden, een zware schelspluiststeen en oculi onder druiplijst. Verder bevinden er zich steekboogvensters en is de vierde travee voorzien van een spiegelboogdeur in arduinen omlijsting met rocaille motieven. Ook de dakvensters zijn steekboogvensters onder een kroonlijst met gestrekte uiteinden en flankerende voluutvormige vleugelstukken.²⁸ Over de kelders wordt geen informatie verstrekt.

Fig. 17: Foto van pand nr. 43-45 vlak na de bouw (1922) (www.beeldbankmechelen.be)

3.2.2.4 Evoluties binnen het onderzoeksgebied

Een eerste kaart die kan gebruikt worden voor de mutaties binnen het onderzoeksgebied is de kaart van Ferraris (1771-1778) (Fig. 18). Met deze kaart dient echter kritisch omgesprongen te worden, aangezien de weergegeven details niet altijd waarheidsgetrouw zijn. Het volstaat dan ook om te concluderen dat in deze periode reeds bewoning aanwezig was ter hoogte van het onderzoeksgebied.

Fig. 18: Detail Ferrariskaart

De volgende kaart die gebruikt kan worden om de wijzigingen binnen het onderzoeksgebied doorheen de tijd te achterhalen, is het primitief kadaster uit 1830 (Fig. 19). Dit toont in de eerste plaats dat de percelen van de huidige woningen FVC 43 en 45 één

25 Lens 1980: 270, Stad Lier, fonds bouwvergunningen, 13 juli 1922

26 Steve Heylen en Hanne Van Herck. Florent Van Cauwenbergh (1841-1923). In ODIS - Database Intermediary Structures Flanders [online]. 16 januari 2001. Record Last Modified Date : 25 maart 2010. Record no. 346. Available from World Wide Web: <<http://www.odis.be>>.

27 Verhaverbeke 2001: 5.

28 <http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/10298>

waren. Op deze plaats bevond zich een L-vormig gebouw. Verder is interessant om hierbij op te merken dat FVC 34-45 niet alleen een aanbouw had in het oosten, maar tevens in het westen. De plaats van de drie overige woningen, FVC 37-41 zijn al ingenomen door drie woningen.

Fig. 19: Detail primitiefkadaster 1830. Rood: FVC 43-45, blauw: FVC 37-41

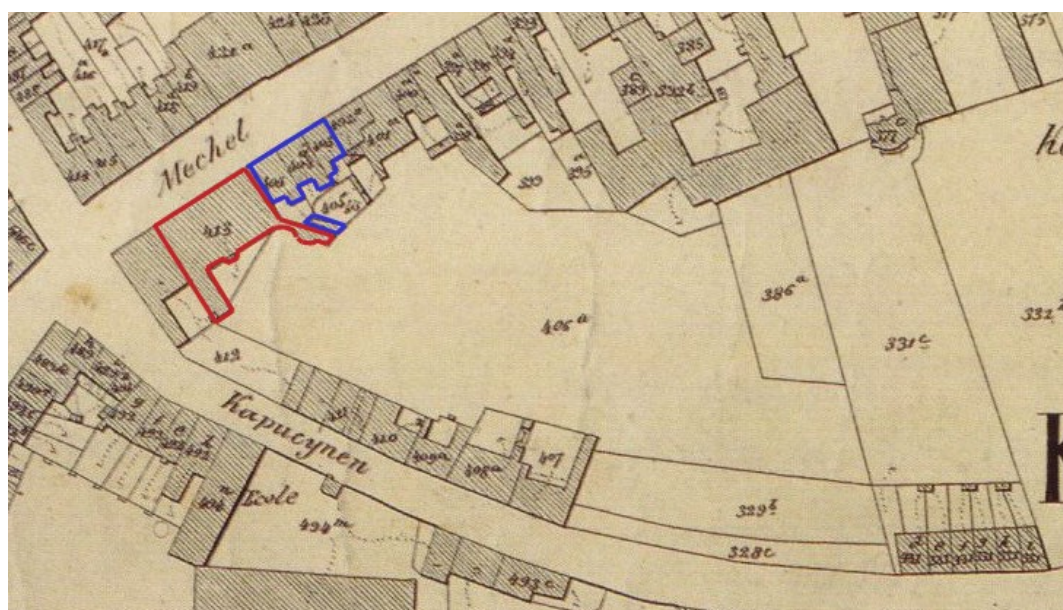

Fig. 20: Detail Popp-kaart. Rood FVC 43-45, blauw: FVC 37-41

Een volgende kaart die kan aangehaald worden is de Popp-kaart uit het derde kwart van de 19de eeuw (Fig. 20). Ten opzichte van de voorgaande kaart lijkt er weinig veranderd te zijn. Andere opvallende elementen van de aanwezige gebouwen, die echter ook reeds op de voorgaande kaart zichtbaar zijn, zijn een uitsprong in het centrale deel van FVC 43-45, dat mogelijk kan gezien worden als een inkomhal? Verder valt ook de afwijkende oriëntatie op van het oostelijke achterbouwsel van FVC 43-45 en van het achterbouwsel van FVC 41. Deze oriëntatie gaat verder op de Kapucijnenvest, terwijl de overige gebouwen een oriëntatie hebben die gebaseerd is op de

loop van de Florent Van Cauwenberghstraat. In 1878 wijzigt de achterbouw van de panden (van kad. nrs. 412 en 413 naar 412a en 413b) (Fig. 21) en worden de panden 413a en 413b in de Florent Van Cauwenberghstraat samengevoegd tot één geheel (413b) (Fig. 22).

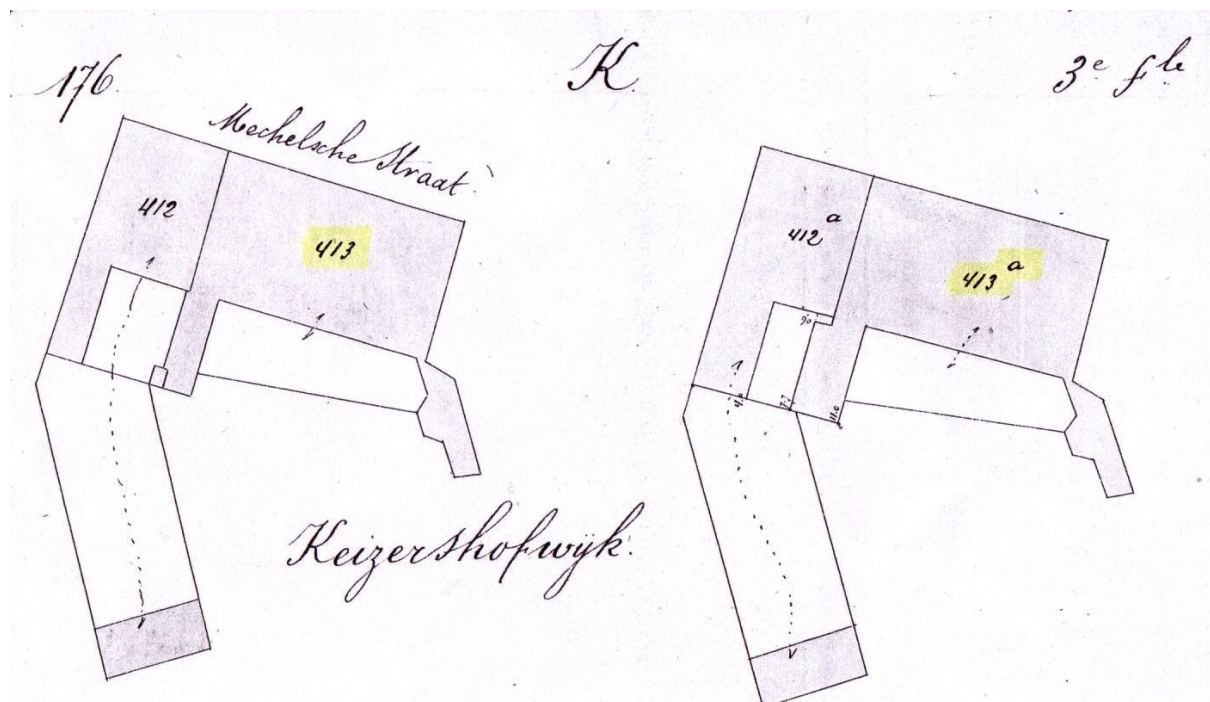

Fig. 21: 1878

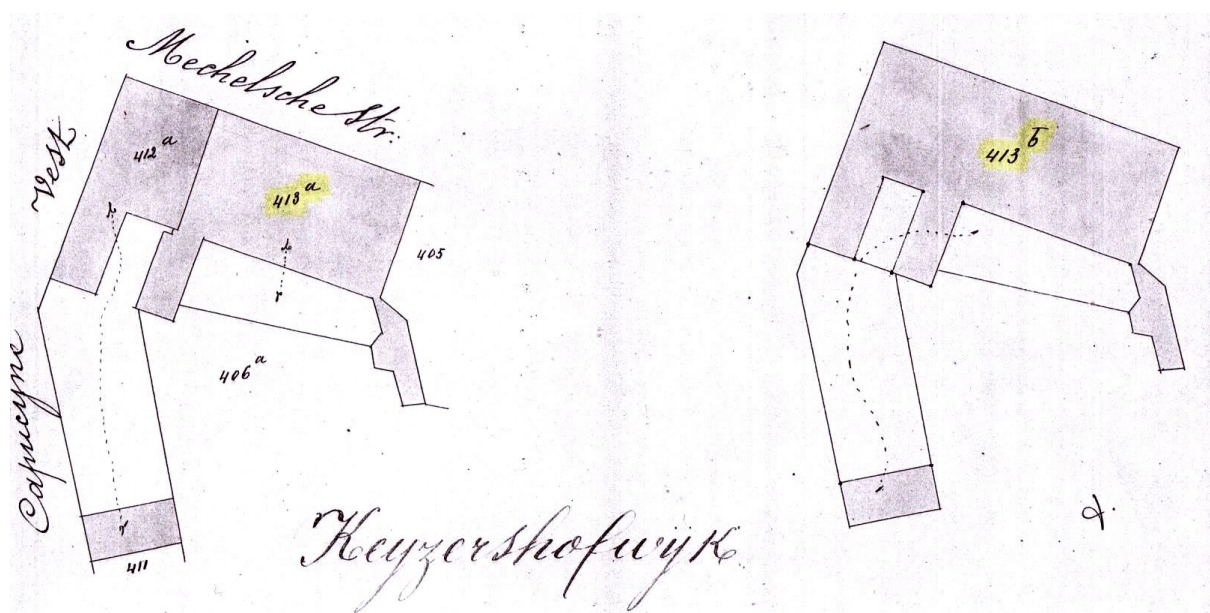

Fig. 22: 1897

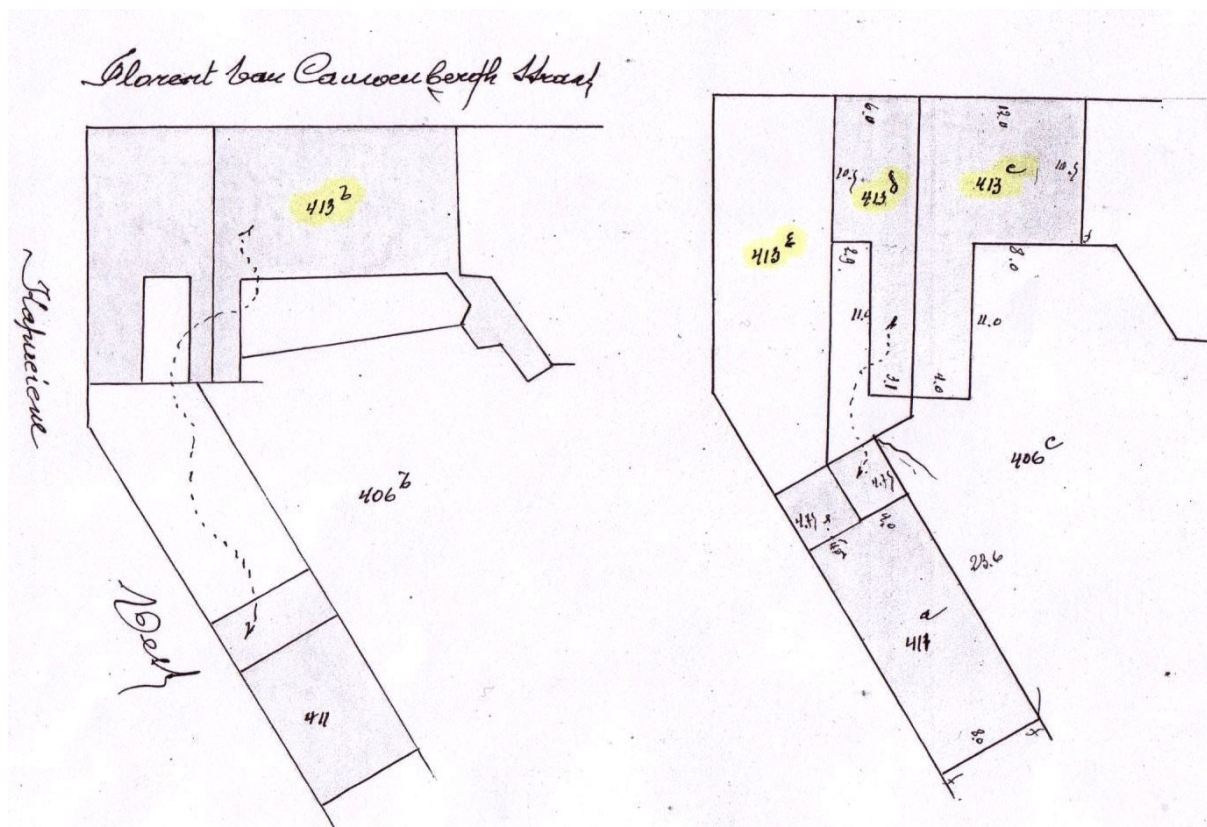

Fig. 23: 1924

In 1924 kan via de kadastrale mutatieschetsen de wijziging vastgesteld worden naar het huidige panden (Fig. 23). Vanaf dit moment wordt de locatie van FVC 43-45 ingenomen door twee L-vormige gebouwen. Het oorspronkelijke kadasternummer 413b is hierbij opgesplitst in 413c (nr. 43) en 413d (nr. 45) en 413e (open ruimte nr. 45). Hierbij is ook de oostelijke aanbouw verdwenen. Een mutatieschets uit 1934 geeft ook de bebouwing in de Florent Van Cauwenberghstraat weer ter hoogte van het onderzoeksgebied (Fig. 24). Opvallend is dat voor FVC 37-41 weinig veranderingen opgemerkt kunnen worden doorheen de tijd.

Fig. 24: Mutatieschets uit 1934. Rood: FVC 43, blauw: FVC 37-41

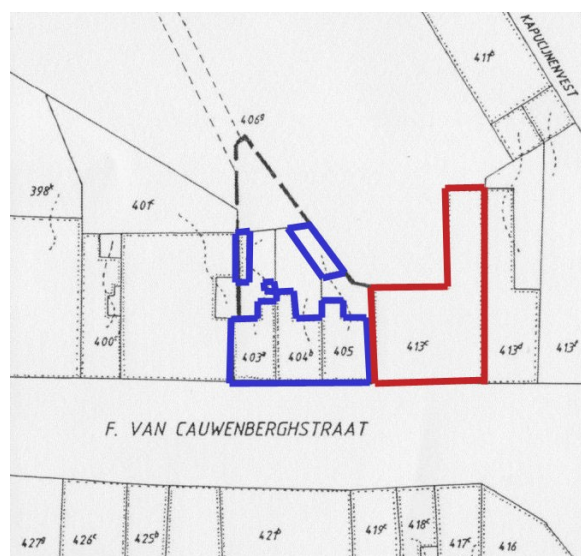

Fig. 25: Kadasterplan situatie 2000

Het kadasterplan met de situatie uit 2000 toont geen verdere wijzigingen ten opzichte van 1934 (Fig. 25). Op het opmetingsplan uit 2003 kan echter wel gezien worden dat er in de tuin van FVC 41 wel nog een aanbouw aanwezig is, die niet op de kadasterkaarten weergegeven is (Fig. 26). In de loop van 2011

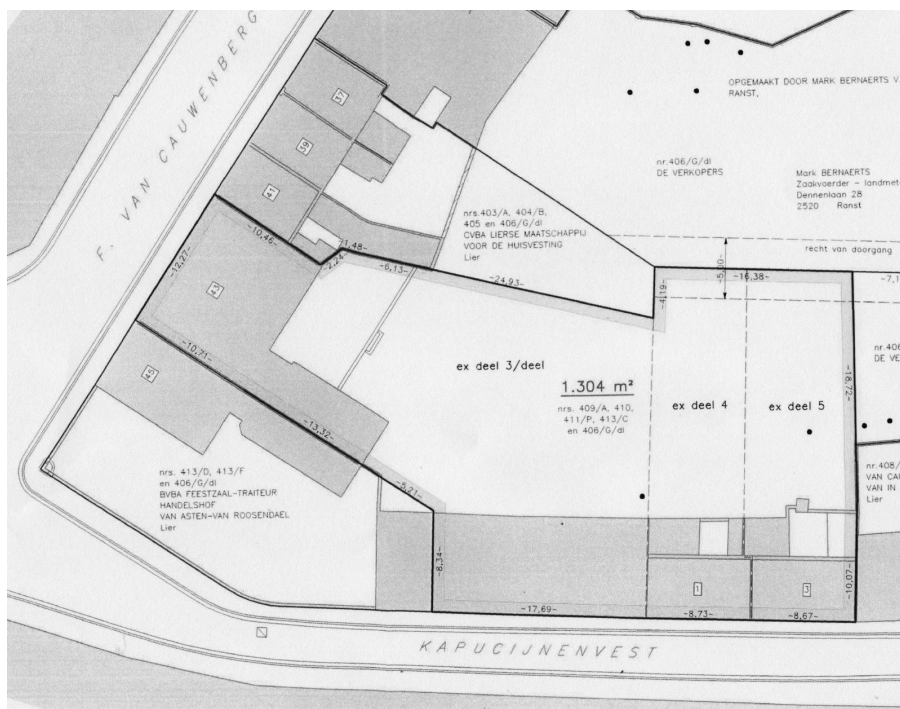

Fig. 26: Opmetingsplan situatie 2003

3.2.3 Archeologische voorkennis

Nabij het onderzoeksgebied zijn een aantal CAI-locaties gesitueerd (Fig. 27). Diegene die zich bevinden binnen de eerste omwalling zijn:

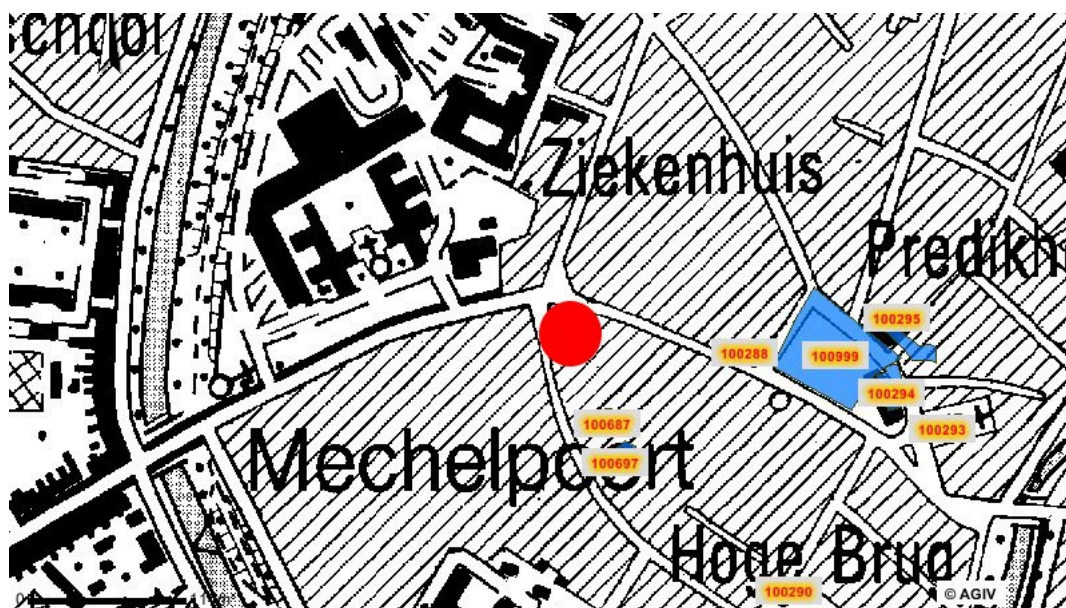

Fig. 27: CAI (<http://geovlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai>)

Op en nabij de Grote Markt zijn volgende CAI-locaties aanwezig:

- CAI 100999: Grote Markt I. Bij twee vooronderzoeken en geofysische onderzoeken werden de archeologische waarden ter hoogte van de Grote Markt in kaart gebracht. De drie aangetroffen marktplaatsniveaus worden in verband gebracht met de ophogingen gekend uit historische bronnen na Wereldoorlog I, in 1557 en in 1383. Ook werden enkele greppels aangetroffen. Onderaan werd een afvallaag aangetroffen uit de eerste helft van de 14de eeuw. Verder werd een muur met natuursteenparament aangetroffen, mogelijk daterend van voor 1367. Er werd een gewelf aangetroffen van 'Verloren Kost'. In 1419 werd deze open waterpoel volledig overwelfd en met kasseilaag afgedekt.
- CAI 150386: Grote Markt II. Proefput voor de Sint-Jacobskapel. Verschillende niveaus van het marktplein werden aangetroffen. De oudste lagen dateren uit de eerste helft van de 14de eeuw. Deze kunnen geïnterpreteerd worden als stortplaats van (organisch) afval. Het eerste echte (verharde) marktplaatsniveau zou dateren uit de tweede helft van de 14de eeuw.
- CAI 100295: Vleeshuis (1418), vernieuwd (1454), voorgevel 1920. Voorgevel neogotisch naar iconen gerestaureerd.
- CAI 100294: Belfort (1369) en stadhuis (1745). Het is niet duidelijk of de lakenhal vervangen werd door het belfort of dat het belfort langs de lakenhal werd gebouwd.
- CAI 100293: St.-Jacobskapel. eenbeukige zaalkerk, vernietigd en gereconstrueerd. Kapel uit 1383, verscheidene malen zwaar beschadigd, nu reconstructie uit 1923.

Andere locaties binnen de eerste omwalling:

- CAI 100697: Kapucijnenvest II. Nymphaeum: ovaalronde structuur, herbruikt materiaal, neogotische bogen, uit de 19de eeuw.
- CAI 100288: D'eycken Boom. Huis uit de late middeleeuwen. Bij restauratiewerken werden steengoed en Delftse tegels, waarvan mogelijk een uit de 18de eeuw, aangetroffen.

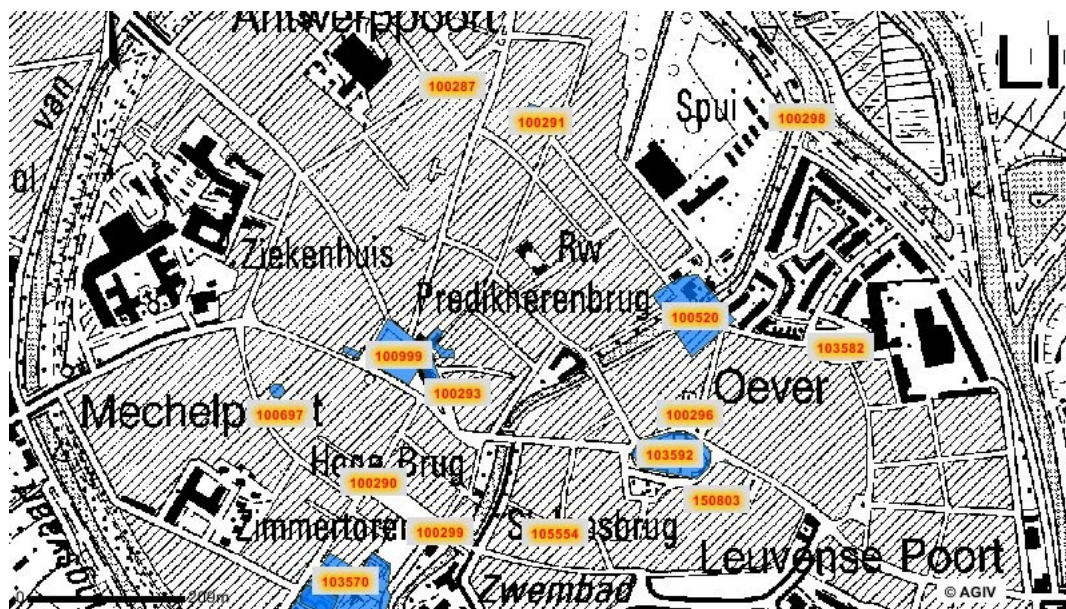

Fig. 28: CAI (<http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai>)

Restanten van de binnenste omwalling (Fig. 28):

- CAI 100290: Gevangenpoort (Binnenste Eeckelpoort). Stadspoort, tijdens de 16de eeuw ook gevangenis (zie historische gegevens). Bij het plaatsbezoek in augustus werd een bakstenen fundering van een muur gevonden. Ook kwam een natuurstenen beeld aan het licht.

- CAI 100299: Zimmertoren (Corneliustoren). Toren uit verdwenen stadsomwalling Toren uit 14de eeuw (onderste deel), Jubelklok: toevoeging uit 1928 (zie historische gegevens).
- CAI 100687: Kapucijnenvest I. Mogelijk restant van de aanleg van een park, zoals bijvoorbeeld een fontein of een ijskelder, uit de 19de eeuw. bij graafwerken aangetroffen door bouwvakkers en amateurarcheoloog. Onderzoek door E. Patrouille. Aanvankelijk werd gedacht dat het om een toren/ deel van de stadsomwalling ging.

3.2.3.1 Reeds uitgevoerde onderzoeken

In 2005 werd door de Afdeling Monumenten en Landschappen, onder leiding van Alde Verhaert, een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in de Kapucijnenvest, ten zuiden van Florent Van Cauwenberghstraat 45. In totaal werden vier proefsleuven getrokken. Onder de teelaarde met een dikte van circa 30 cm, bevindt zich een ophogingspakket met baksteen met een dikte van ongeveer 1 m. Hieronder bevindt zich de vaste, ongeroerde bodem. Ter hoogte van de Kapucijnenvest werden een aantal muurresten vastgesteld van een voormalig koetshuis.²⁹

Ter hoogte van de te onderzoeken panden langs de Florent Van Cauwenberghstraat werden verder reeds door Archeolier natuurstenen muren vastgesteld (Fig. 36) parallel aan de straat, die mogelijk deel uitmaken van de Mechelse Binnenpoort. Deze maakte deel uit van de eerste gekende stadsomwalling uit de 14de eeuw.³⁰ De natuursteen muren werden geregistreerd en geïnterp-reteerd in de **bouwblokinventarisatie** uitgevoerd door All-Archeo bvba in november en december 2010.³¹ De muren bevinden zich aan de straatzijde van de kelder van het pand Florent Van Cauwenberghstraat 43. Bovenop de restanten werd de huidige keldermuur gebouwd. Beide muren (Muren 1 en 2) zijn opgetrokken uit een natuurstenen parement aan de zuidzijde en opgevuld met bouwpuin en mortel (Fig. 29 en Fig. 30). De eerste is gebogen, de tweede is rechtlijnig en heeft een oost-west oriëntatie. Op basis van de gegevens uit de prospectie lijkt het te gaan om de restanten van de brug over de vestgracht.³²

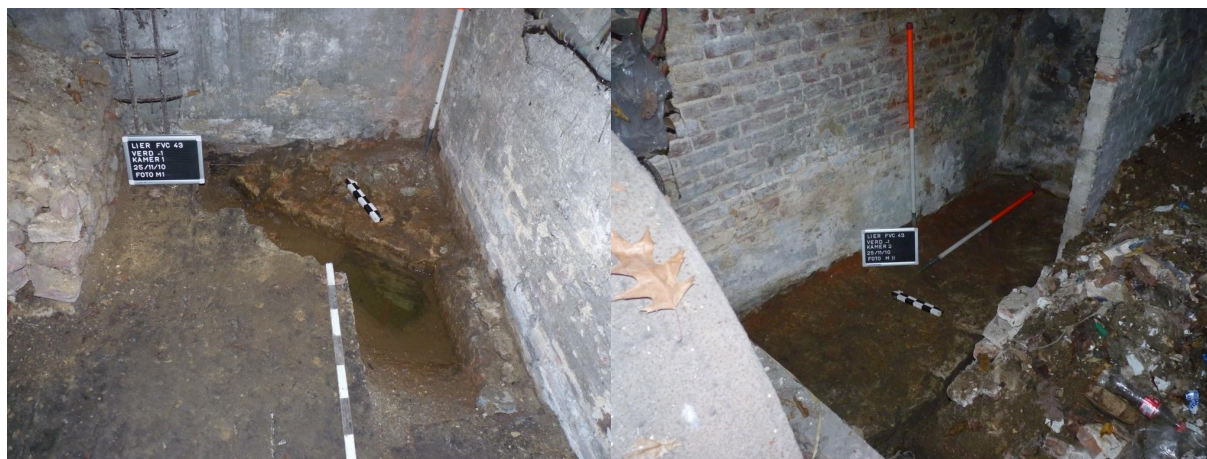

Fig. 29: FVC 43, Kelder kamer 1, muur 1

Fig. 30: FVC 43, Kelder kamer 2, muur 2

Uit de **archeologische vooronderzoeken** blijkt dat in de tuinzone sporen voorkomen uit verschillende periodes (Fig. 31 en Fig. 32).

²⁹ Verhaert 2005

³⁰ Meyfroot 2010

³¹ Bruggeman/Reyns 2011: 50-51

³² Bruggeman/Reyns 2011: 54-55

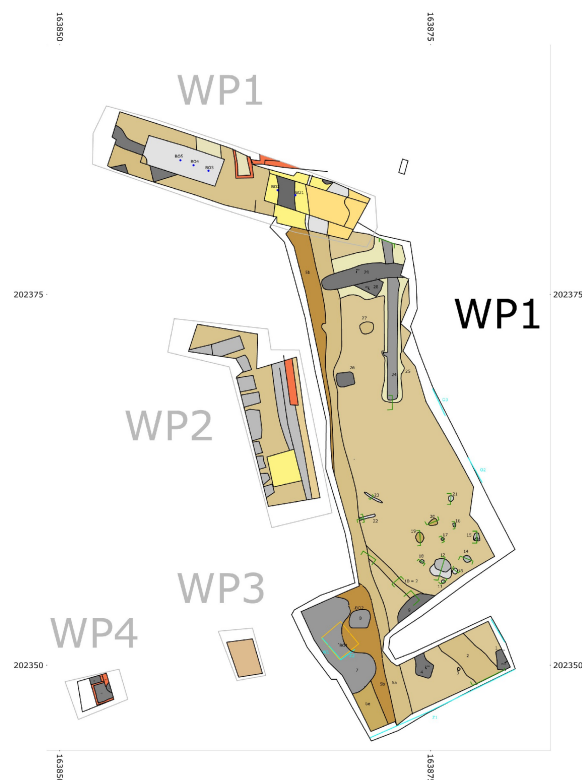

Fig. 31: Gecombineerd grondplan project 2011/327 (grijze WP1, WP2, WP3 en WP4) en 2011/450 (zwarte WP1)

Fig. 32: Gefaseerd plan van de tweede prospectie (blauw: laat-Romeinse tijd; paars: late middeleeuwen; rood: 17de-18de eeuw; grijs: onbepaalde datering)

Tijdens het onderzoek werd de aanwezigheid van een greppel vastgesteld, die mogelijk in relatie staat met enkele andere sporen (Fig. 33). Deze omvatten een spijker, bestaande uit vier ronde tot ovale paalkuilen met een grijsgele gevlekte vulling. De zijden zijn circa 2 m lang. Bovendien werd tussen de vier paalsporen een mogelijke haardkuil aangetroffen (Fig. 34).

Fig. 33: Overzichtsfoto van de sporen in het zuiden van de werkput

Fig. 34: Doorsnede van de mogelijke haardkuil S12

De grijsgele gevlekte greppel is mogelijk een erfafbakening. In de greppel werden enkele aardewerkfragmenten aangetroffen, net als een poreuze steen, mogelijk van een maalsteen. Er werd vastgesteld dat de greppel ouder is dan de vestgracht. Naast deze sporen, werden nog enkele bijkomende paalsporen aangetroffen. Deze sporen kunnen, op basis van de vondsten, mogelijk in de laat-Romeinse periode gesitueerd worden. Het vondstmateriaal is echter te beperkt om de sporen met zekerheid aan deze periode toe te wijzen.³³ Hun belangrijkste

³³ Bruggeman/Van Celst/Reyns 2012: 34

informatiewaarde is de aanwijzing van bewoning uit een oudere periode dan de stadsverdedigingsstructuren. Daarbij komt dat het aantal tot nog toe gekende vindplaatsen uit de Laat-Romeinse periode beperkt is.³⁴

Zoals reeds bij de voorgaande prospectie vastgesteld, werd ook hier de vestgracht (S5) vastgesteld (Fig. 33) van de stadsomwalling die zich op het onderzoeksterrein bevindt. Deze bleek gedempt te zijn op het einde van de 18de eeuw of het begin van de 19de eeuw (Fig. 35). De aanleg van de vestgracht kan, op basis van historische en cartografische bronnen geplaatst worden in de 14de eeuw en wordt bevestigd door vondstmateriaal uit de archeologische prospectie. Ondanks de verwachtingen werden geen sporen van de stadsmuur aangetroffen. Een mogelijke verklaring is dat de stadsmuur op een aarden wal werd gebouwd, die echter volledig weggegraven werd bij latere nivelleringswerken.³⁵ De aanwezigheid van een muur gebouwd op een wal is reeds in andere steden in Brabant vastgesteld, zoals onder meer in Leuven. Daar werd op deze wal een muur gefundeerd op pijlers en bogen opgetrokken.³⁶

De in het projectgebied aangetroffen resten dragen bij tot een groter inzicht in de middeleeuwse stadsverdediging, in

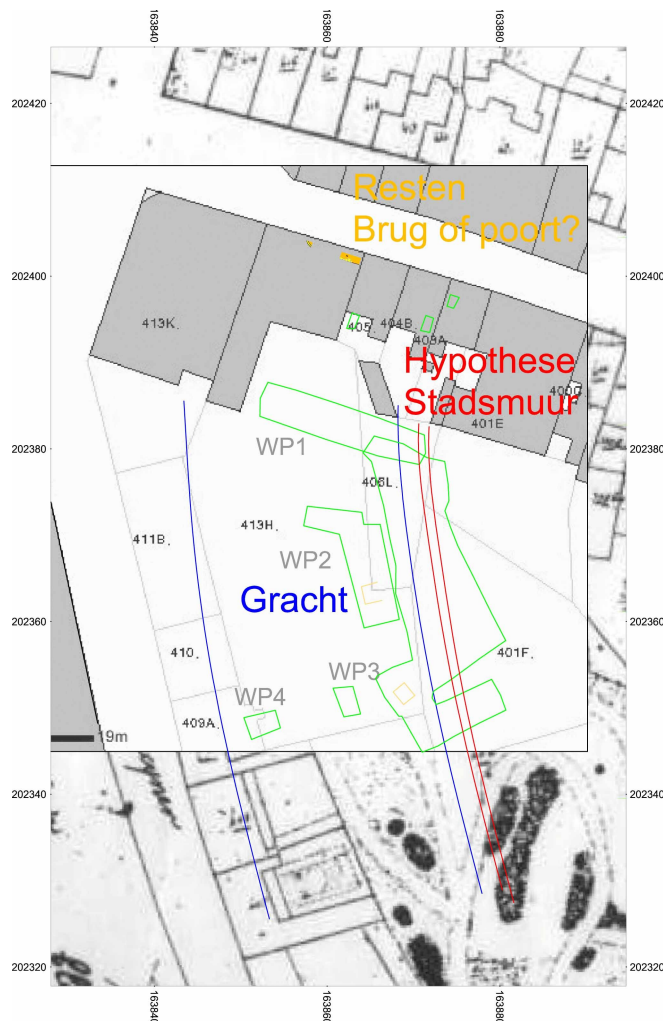

Fig. 35: Hypothese voor het verloop van vestgracht en stadsmuur

Fig. 36: Het noordelijk profiel met het uitbraakspoor van de scheidingsmuur

het bijzonder tot de kennis van de eerste gekende stadsomwalling van Lier. Ze maken deel uit van een groter geheel, waartoe ook stadsmuren en -poorten behoren. Een groot deel van deze elementen is echter niet meer bewaard (aan het oppervlak). Op heden zijn slechts de Corneliustoren (Zimmertoren) en de Binnenste Eikelpoort (Gevangenenpoort) van de eerste gekende stadsomwalling rond Lier bewaard gebleven.

In de 17de of 18de eeuw kan een langgerekt uitbraakspoor van een scheidingsmuur geplaatst worden (Fig. 36). In samenhang

³⁴ http://www.onderzoeksbilans.be/onderzoeksbilans/archeologie/romeinse_tijd/evaluatie_bekend_onderzoek

³⁵ Bruggeman/Reyns 2011: 81 en Bruggeman/Van Celst/Reyns 2012: 34

³⁶ Coenegrachts 2009, 115

met de scheidingsmuur moet ook een langwerpige afwateringsgreppel vermeld worden. Deze greppel loopt in de richting van de vestgracht. Daarvoor is de scheidingsmuur plaatselijk doorbroken. De greppel loopt een eind in de vestgracht, wat er op wijst dat de vestgracht reeds deels gedempt was ten tijde van de greppel.³⁷

3.2.4 Inschatting intactheid archeologisch erfgoed en archeologische potentie

Het onderzoeksgebied is gesitueerd ter hoogte van de eerste onbetwistbare omwalling van Lier, ontstaan omstreeks het midden van de 14de eeuw (Fig. 37). Bij de bouwblokinventarisatie en de archeologische vooronderzoeken zijn de stadsgracht en restanten van een brugconstructie vastgesteld. Daarnaast zijn er mogelijk ook bewoningsresten uit de Romeinse periode vastgesteld. Tot slot werden resten van bewoning uit de 17de-18de eeuw aangetroffen in de vorm van een scheidingsmuur en een afwateringsgreppeltje.

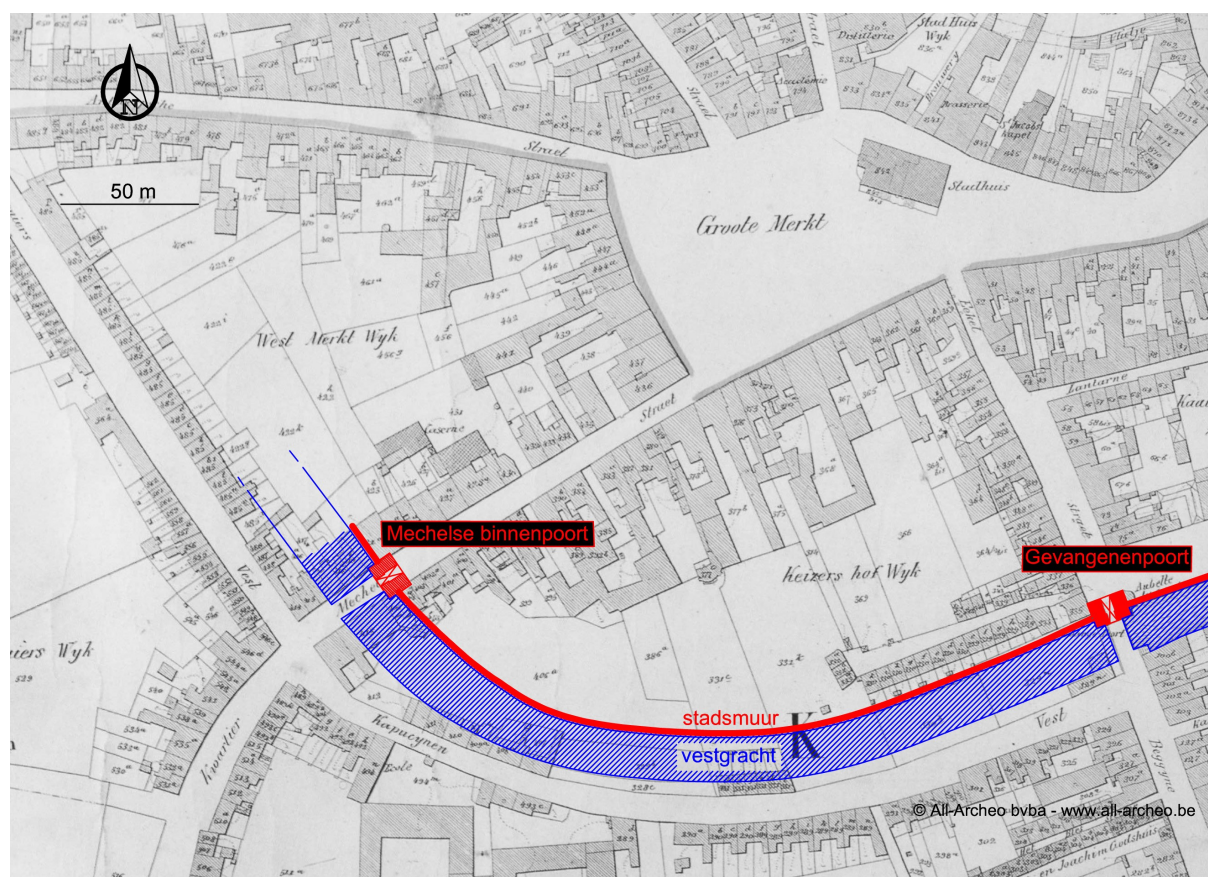

Fig. 37: Didactische reconstructie van de stadsverdedigingsstructuren tussen de Mechelse binnenpoort en de Gevangenenpoort, die deel uitmaakten van de eerste gekende stadsverdediging rond Lier, aangelegd in de 14de eeuw, geprojecteerd op de Popp-kaart (derde kwart 19de eeuw).

De onderzoekszone, die langsheen de Florent Van Cauwenberghstraat gelegen is, heeft een grote archeologische potentie, vooral wat betreft de late middeleeuwen en in het bijzonder met betrekking tot stadsverdedigingsstructuren.

³⁷ Bruggeman/Van Celst/Reyns 2012: 36

4 Resultaten terreinonderzoek

4.1 Toegepaste methoden & technieken

Tijdens de bouwblokinventarisatie (zie hoger) werden de kelders van de woningen aan de Florent Van Cauwenberghstraat, ter hoogte van waar de uitbreiding van de parking Grote Markt wordt gerealiseerd, volledig geregistreerd. Tijdens de er op volgende opgraving, waarvan dit rapport de neerslag vormt, werden de archeologische resten geregistreerd die zich onder het vloerniveau bevonden.

Het eerste archeologisch niveau werd aangelegd net onder de vloer van de kelders. Dit bevond zich onder de arbeidershuisjes op circa 6,66 m TAW of 1,95 m onder het straatniveau en onder huisnummer 43 op circa 5,98 m TAW of 2,40 m onder het straatniveau.

Aanvankelijk was het de bedoeling rondom de volledige bouwput voor de parkeergarage een soilmixwand te realiseren, teneinde een grondkerend en waterremmend scherm te creëren. Gezien het ter hoogte van de gesloopte bouwblok het niet mogelijk bleek, omwille van obstakels, een soilmixwand te realiseren, werd overgeschakeld naar de realisatie van een secanspalenwand. Hierbij werd ook een zone aan de straatzijde en aan de oostzijde (kant Grote Markt) buiten de bouwput gelaten. Concreet is deze zone aan de straatzijde circa 2,35 m breed en aan de oostzijde circa 10,50 m breed. De resten die hier aanwezig zijn, waarvan een deel vastgesteld werd tijdens de bouwblokinventarisatie, blijven bijgevolg in situ bewaard. De oostelijke zone, tegen het beschermde monument 'De Grooten Kreft' aan, wordt niet dieper verstoord dan het kelderniveau van de arbeidershuisjes. Het is echter in deze zone dat zich eventueel nog resten kunnen bevinden van de Mechelse binnenpoort.

Fig. 38: Overzicht van de opgraving

Alle sporen, werkputten en profielen werden fotografisch vastgelegd. Vervolgens werden alle vlakken, profielen, muren en aanlegvondsten topografisch ingemeten en werden de sporen en muren beschreven, waarna de sporen werden gecoupeerd, ingetekend en gefotografeerd. De muurresten en hun onderlinge relatie werd verder onderzocht aan de hand van sonderingen.

Van muurresten werd telkens een mortelstaal, een baksteenstaal en/of een staal van het natuursteen ingezameld. Ook de aangetroffen houtresten, die vooral in verband gebracht kunnen worden met de bakstenen waterput (zie verder), werden bemonsterd voor eventueel verder natuurwetenschappelijk onderzoek.

De vertegenwoordigde periodes, waarvan lagen en/of muren aangetroffen werden, omvatten resten die te relateren zijn aan de stadsomwalling en resten die dateren uit de periode nadat de stadsomwalling buiten gebruik gesteld werd (Fig. 14). De resten die te relateren zijn aan de stadsomwalling kunnen verder onderverdeeld worden in de vulling van de vestgracht en muurresten die te relateren zijn aan de brugconstructie ter hoogte van de Mechelse binnenpoort.

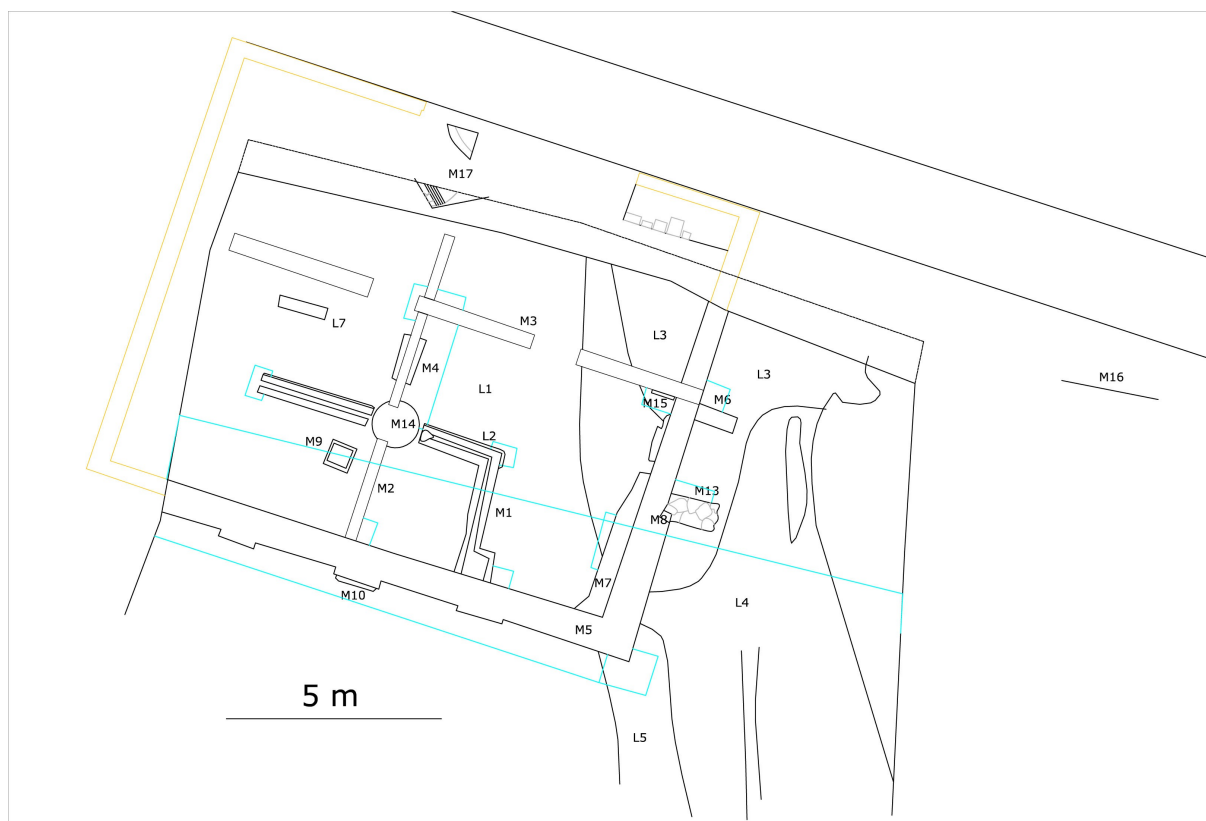

Fig. 39: Grondplan

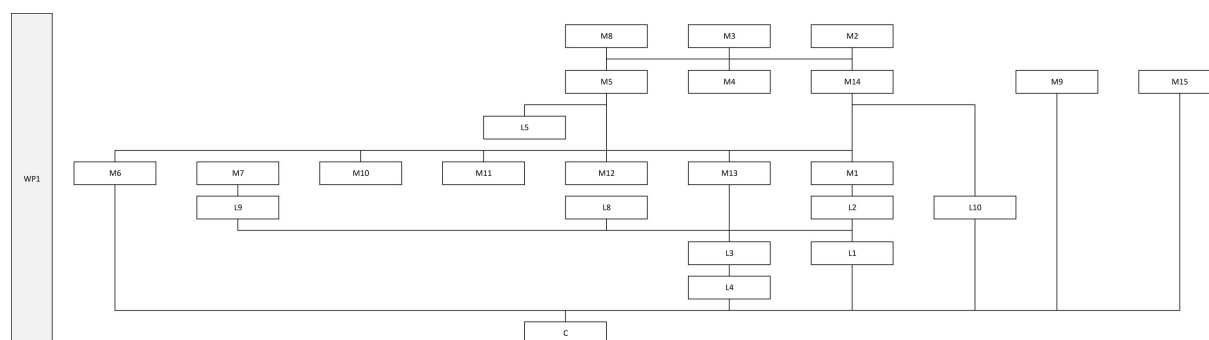

Fig. 40: Harrismatrix

5 Resten na opgave stadsomwalling

De jongste sporen die aangetroffen werden tijdens de opgraving zijn te relateren aan de kelders van de woningen die recent gesloopt werden.

Fig. 41: Zicht op de resten van de kelder van huisnummer 43

De muurresten van de kelders kunnen onderverdeeld worden per woning. Onder huisnummer 43 bevond zich in de eerste plaats muur 5. Dit is de buitenmuur en scheidingsmuur van de kelder en komt overeen met muur 6 uit de bouwblokinventarisatie. Om de stratigrafische relatie tussen het vloerniveau en de onderliggende lagen te registreren, werd in een hoek van de kelder plaatselijk een klein deel van de vloer behouden. Dit kreeg muurnummer 7 en had tijdens de bouwblokinventarisatie muurnummer 9. De bakstenen hebben afmetingen van 18 x 8 x 5 cm en werden gevoegd met kalkmortel. Daarbij werd vastgesteld dat zich onder de vloer geen duidelijk zandbed of voorbereidingslaag bevindt (Fig. 44).

Bij de aanleg van een doorsnede op de vestgracht (zie verder) werd tevens een sondering uitgevoerd op muur 5. Daarbij kon vastgesteld worden dat muur 5 aan de zuidzijde gefundeerd is op aangepunte ronde houten palen met een lengte van 2 m en een diameter van ca. 20 cm. Dit was vermoedelijk nodig omdat de inplanting van de zuidelijke zijde van de muur in de vestgracht niet voldoende stabiliteit had. Aan de noordzijde leek dit niet nodig, doordat de muur daar gefundeerd is op resten van natuurstenen muren (zie verder).

Vondstmateriaal werd aangetroffen bij het opkuisen van muur 5. Het omvat een wandfragment grijs aardewerk, vijf wandfragmenten rood geglazuurd aardewerk, drie randfragmenten rood geglazuurd aardewerk van een grape, een randfragment rood geglazuurd aardewerk van een teil, een rand- en een bodemfragment met standring in rood geglazuurd aardewerk, een oorfragment wit geglazuurd aardewerk van een pan, een vlak bodem-, wand- en oorfragment Siegburg

Fig. 42: MHO1

steengoed en tot slot twee wandfragmenten faïence met blauwe decoratie. De vondsten kunnen gedateerd worden in de nieuwe tijd.

Muur 3, die noordwest-zuidoost georiënteerd is, droeg samen met muur 5 en de muur aan de straatzijde, de twee tongewelven die de kelder overspanden. De bakstenen van muur 3 hebben afmetingen van 19 x 9 x 4,5 cm en werden gevoegd met kalkmortel. De bakstenen van muur 5 hebben afmetingen van 15 x 8 x 4 cm en werden gevoegd met kalkmortel.

Fig. 44: Sondering op muur 7

Fig. 43: Waterput

Fig. 45: Vooraanzicht waterput M9

Fig. 46: Doorsnede waterput M9

Muur 2 is een noord-oost-zuidwest georiënteerde dwarsmuur van de binnenindeling van de kelder. De bakstenen hebben afmetingen van 15 x 8 x 5 cm en werden gevoegd met kalkmortel. Deze werd tijdens de bouwblokinventarisatie geregistreerd als muur 4. Bij de opkuis van muur 2 werd een randfragment in rood geglazuurd aardewerk van een grape aangetroffen, die dateert uit de late middeleeuwen tot nieuwe tijd. Tot slot werden ook de resten van een waterput

aangesneden en geregistreerd als muur 9. Deze werd ook reeds vastgesteld tijdens de bouwblokinventarisatie.

Onderaan de waterput werden ter versteviging een aantal verticale houten latten genageld. Deze werden extra verstevigd met een horizontale houten lat. Vondstmateriaal uit de insteek van de waterput omvat een randfragment Raeren steengoed, een randfragment van een grape in rood aardewerk, een randfragment van een bord in rood aardewerk en tot slot nog twee bodemfragmenten, een oor- en een wandfragment rood aardewerk. De vondsten dateren uit de late middeleeuwen of nieuwe tijd.

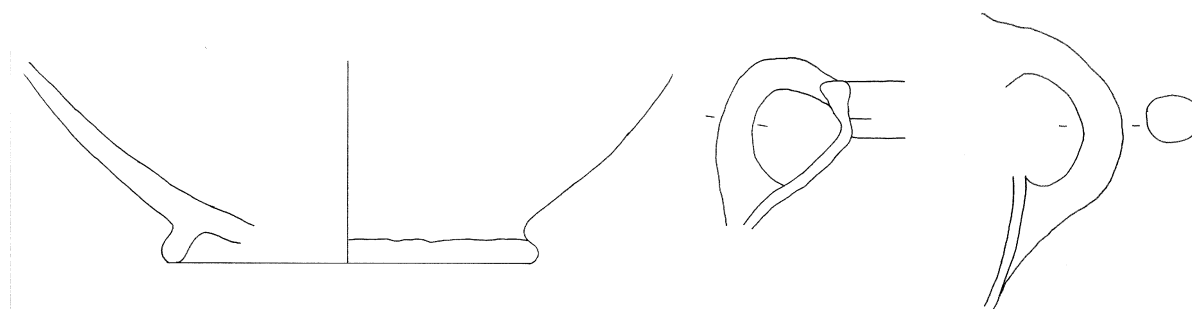

Fig. 47: Vondsten rond muur 9 (schaal 1:3)

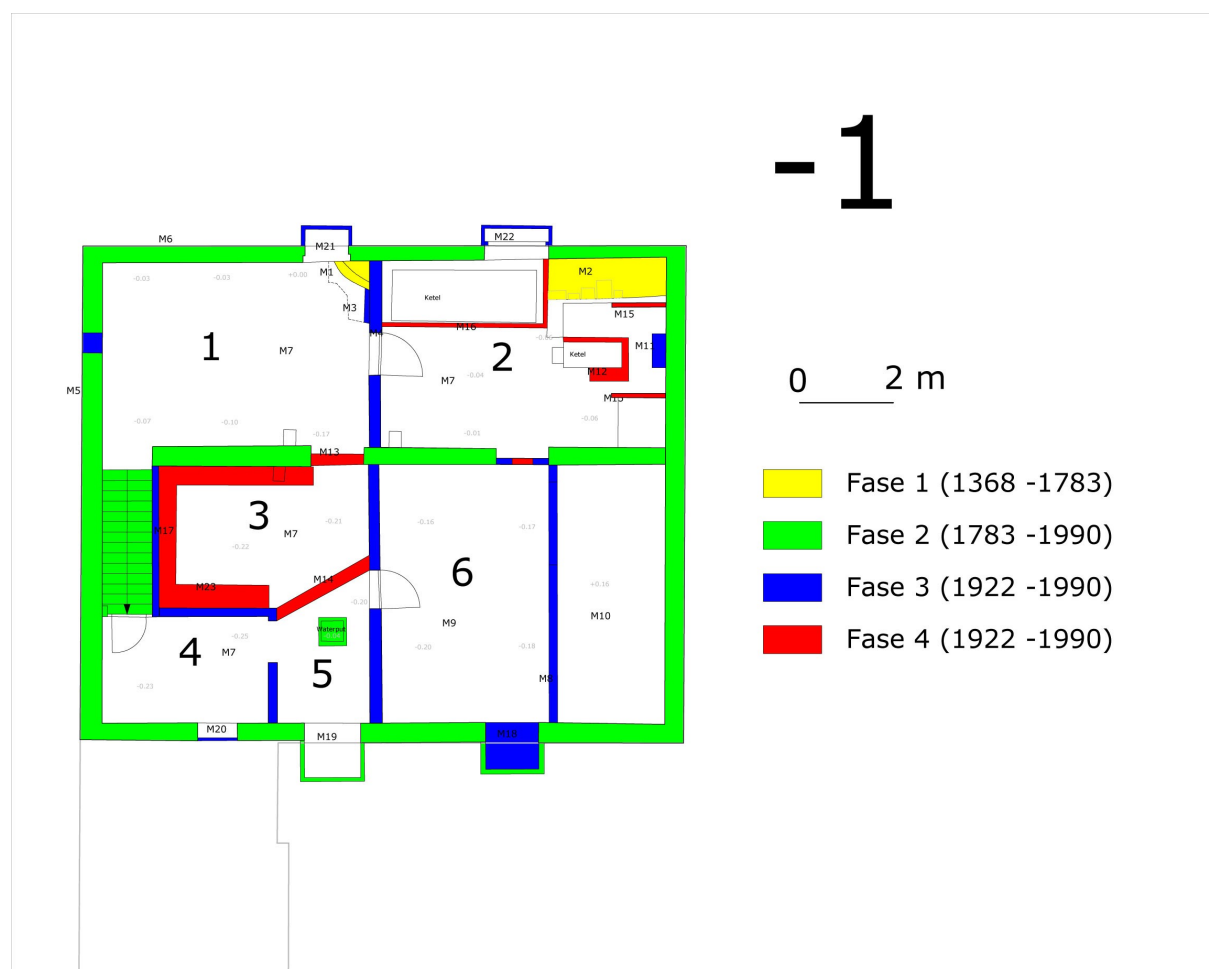

Fig. 48: Grondplan kelderniveau huisnummer 43 van bouwblokinventarisatie

Na het weghalen van de buitenzijde van de waterput kon vastgesteld worden dat de vulling van de waterput bestaat uit twee puinpakketten. Onderaan de vulling van de put bevonden zich twee loden buizen die vermoedelijk dienden om water op te pompen. Beide puinpakketten zijn bijgevolg eerder recent van aard. Vondstmateriaal uit het bovenste puinpakket in de waterput omvat een wandfragment Raeren steengoed en een bout en moer.

Onderaan muur 9 werden nog fragmenten hout aangetroffen. Onder de resten van de muur zelf bevond zich een cirkelvormige houten plank met een gat. Vermoedelijk werd dit gebruikt bij de aanleg van de waterput. De houten plank werd dan gebruikt om de muur op te metsen en voorkwam tevens verzakkingen, terwijl door het gat grond weggegraven kon worden, zodat de constructie verder zakte.

Onmiddellijk onder het vloerniveau van de kelder van huisnummer 43 kwam ook een bakstenen gootje te voorschijn (muur 1). De bakstenen hebben afmetingen van 15 x 8 x 3 cm en werden gevoegd met zavelmortel. Het gootje vertrekt voorbij de waterput en loopt richting huisnummer 41, waar het afknikt en aansluiting vindt op muur 5 (Fig. 49). Het precieze beginpunt van het gootje kon niet achterhaald worden, omdat het deels weggebroken is. Ook op de plaats waar het doorsneden wordt door muur 2 is het weggebroken.

Fig. 49: Gootje (muur 1)

Fig. 50: Detail van de aansluiting tussen muur 1 en muur 5

Het gootje watert af naar het aansluitingspunt op muur 5. Daar is een iets groter bassin aanwezig, dat dienst deed als vergaarbak of bezinkingsput. Deze is aangezet tegen muur 5, wat er op wijst dat muur 1 jonger is dan muur 5. Op de plaats waar het aansluit op muur 5 is nog een recentere aanpassing gebeurd. Een deel van muur 5 is er weggebroken om een buis te kunnen plaatsen die het water uit de vergaarbak verder afvoert (Fig. 50).

Naast muur 1 werden ook de resten van de insteek geregistreerd die gerelateerd zijn aan de aanleg van muur 1 (laag 2). De vulling van de insteek bestaat uit een geelbruine gevlekte en zandige vulling. In de hoek waar het gootje afknikt naar muur 5 werd bij een sondering vastgesteld dat de muur hier onregelmatig aangelegd is (Fig. 51). De insteek is hier tevens breder. Dit doet vermoeden dat het gootje op deze plaats hersteld is, aangezien het voor het overige wel een mooie regelmatige opbouw kent.

Fig. 51: Sondering op de hoek van muur 1

Fig. 52: Muurresten 5 en 10

Onder de muurresten die aan de kelders toegeschreven kunnen worden, zijn nog andere muurresten aangetroffen. Een eerste is muur 10, dat zich bevindt onder één van de zuidelijke uitsprongen in muur 5. De bakstenen van muur 10 hebben afmetingen van 20 x 8 x 5 cm en werden gevoegd met zavelmortel. Bij de opkuis van de muur werd een randfragment rood geglazuurd aardewerk van een voorraadpot aangetroffen.

In het verlengde van muur 10 bevindt zich muur 2. Bij het verwijderen van de vloer van de kelder kwam de bovenzijde van twee bogen aan het licht. Deze kregen muurnummer 4. De bakstenen hebben afmetingen van 15 x 7 x 4 cm en werden gevoegd met kalkmortel. De boogconstructies leunen tegen een betonnen pilaar (muur 14). Mogelijk werd deze pilaar aangelegd bij de heropbouw van pand nummer 43, nadat het gebombardeerd was. Voor de plaatsing van de bogen werd een stukje van de betonnen pilaar verwijderd, wat er op wijst dat de bogen jonger zijn dan de betonnen pilaar.

Fig. 53: Muur 4 onder muur 2

Er kan dan ook vastgesteld worden dat de opgraving van de resten van de kelders de vooropgestelde fasering uit de bouwblokinventarisatie bevestigt, waardoor deze aangehouden kan worden.

Muurresten die te relateren zijn aan de kelder van de naastliggende arbeiderswoning, huisnummer 41, zijn muren 6 (Fig. 55) en 8. Het gaat om twee dwarsmuren aan de noordzijde van de kelder, die aanleunen tegen muur 5 van huisnummer 43. De bakstenen van muur 6 hebben afmetingen van 18 x 8 x 5 cm en werden gevoegd met cementmortel. De bakstenen van muur 8 hebben afmetingen van 16 x 8 x 4 cm en werden gevoegd met kalkmortel.

Tot slot bevindt zich in de hoek van muren 3 en 5 nog een muur, muur 15. Het is onduidelijk of deze muur ook nog te relateren is aan de kelderfase. De muur vertoont geen rechtstreekse relatie met muur 3 of muur 5, wat eventueel bijkomende informatie had kunnen opleveren. Tot slot

werd onder de keldervloer nog een rechthoekige homogene bruine verkleuring (laag 7) aangetroffen die slechts 2 cm dik was.

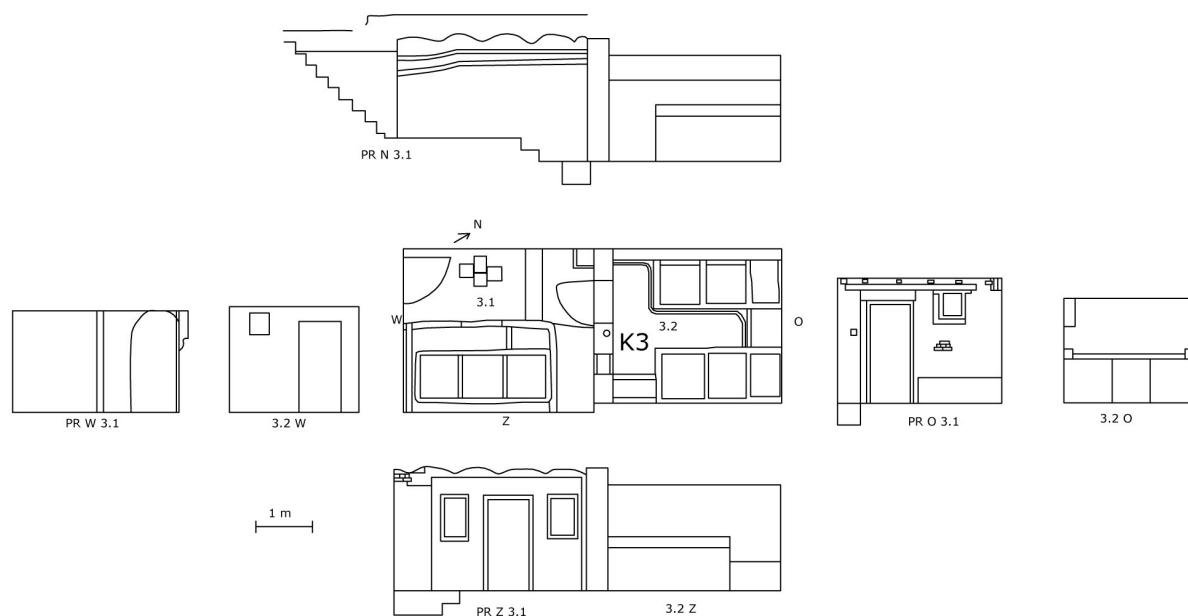

Fig. 54: Vloerniveau en aanzichten kelder huisnummer 41 uit bouwblokinventarisatie

6 Resten stadsomwalling

6.1 De vestgracht

Zoals reeds bij de voorgaande prospectie vastgesteld werd, werd ook hier de vestgracht vastgesteld onder het vloerniveau van de kelders. De aanleg van de vestgracht kan, op basis van historische en cartografische bronnen geplaatst worden in de 14de eeuw en wordt bevestigd door vondstmateriaal uit de archeologische prospectie.

Fig. 55: Zicht op de lagen van de vestgracht

Fig. 56: Doorsnede van de vestgracht

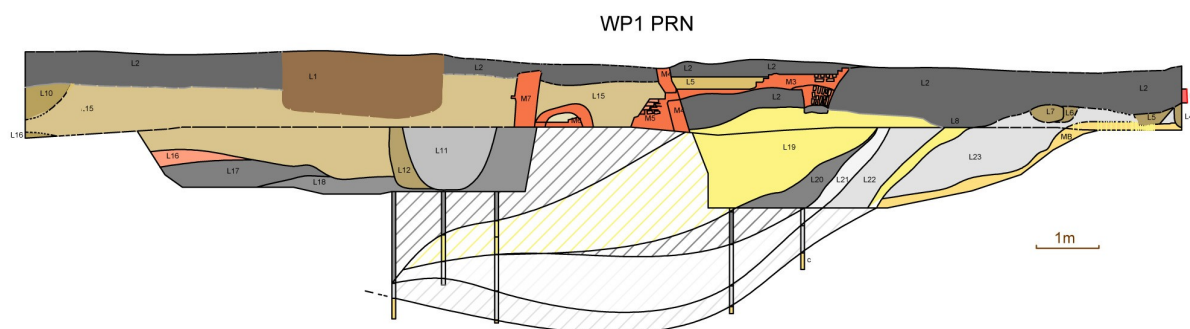

Fig. 57: Doorsnede van de vestgracht uit het vooronderzoek

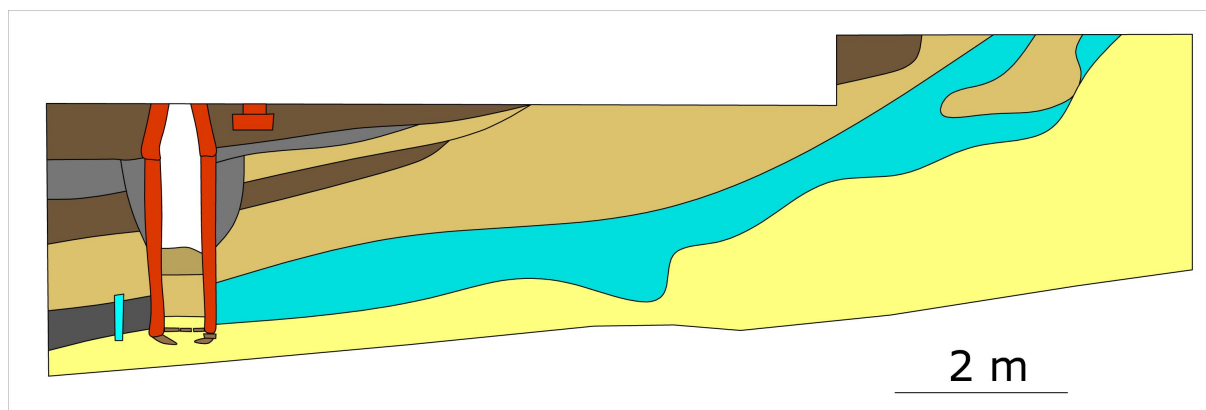

Fig. 58: Doorsnede van de vestgracht uit de opgraving

De lagen die aan de vestgracht kunnen gerelateerd worden zijn lagen 1, 3, 4 en 5. Ze kunnen gerelateerd worden aan de verschillende lagen die tijdens het vooronderzoek geregistreerd werden (Fig. 57).

Vondstmateriaal uit laag 1 omvat een wand- en oorfragment rood geglazuurd aardewerk, een wandfragment Westerwald steengoed, een rand- en wandfragment faience met blauwe en rode decoratie van een bord, een pijpensteel met ingedrukte decoratie die bestaat uit een ring met raderingen afgezoomd met parelfilet en tot slot een vierkante nagel. De vondsten kunnen gedateerd worden in de nieuwe of nieuwste tijd. De pijpensteel wijst specifiek op een datering van het midden van de 17de tot en met de 19de eeuw. Tot slot werd ten zuiden van muur 1 nog een passend rand- en bodemfragment in faience aangetroffen van een bord met blauwe decoratie.

In het westen van het onderzoeksgebied werd onderaan de vestgracht een sliblaag aangetroffen die rijk is aan organisch materiaal en scherven. Omwille daarvan werd een bulkmonster van 10 l ingezameld van de laag en werd deze tevens bemonsterd aan de hand van een pollenprofiel. Vondstmateriaal uit deze laag omvat een wandfragment Raeren steengoed, een bodemfragment met standring in gedraaid grijs aardewerk, vijf wandfragmenten en een randfragment rood aardewerk van een kom. Het vondstmateriaal kan gedateerd worden in de late middeleeuwen of de nieuwe tijd.

Tabel 1: Resultaten van de polleninventarisatie. Legenda: += aanwezig, ++= regelmatig aanwezig, +++= veel aanwezig.

put/spoor		put 1, spoor 1	
laag		laag h	
diepte van top van pollenbak		25 cm van top	
BIAXnummer		BX 5853	
	rijkdom	matig arm	rijkdom
	conservering	goed	conservering
	telbaar	ja	telbaar
bomen en struiken (drogere gronden)		++	bomen en struiken (drogere gronden)
bomen (nattere gronden)		+	bomen (nattere gronden)
cultuurgewassen		++	cultuurgewassen
waaronder:	biet-type	+	waaronder: Beta-type
	gerst/tarwe-type	+	Hordeum/Triticum-type
	hennep/hop	+	Cannabis/Humulus
	rogge	+	Secale cereale
akkeronkruiden en ruderalen		+	Akkeronkruiden en ruderalen
waaronder:	korenbloem	+	waaronder: Centaurea cyanus
graslandplanten en kruiden (algemeen)		++	graslandplanten en kruiden (algemeen)
moeras- en oeverplanten		+	moeras- en oeverplanten
waterplanten		+	waterplanten
microfossielen van open zoet water		+	microfossielen van open zoet water
struikhei		+	Calluna vulgaris
darmparasieten		+	darmparasieten

De onderste lagen van de gracht werden zoals gezegd bemonsterd met behulp van een pollenmonster.³⁸ Dit monster bleek goed telbaar, opvallend soortenrijk en divers. Naast verschillende boomsoorten zijn diverse cultuurgewassen, soorten uit de groep 'akkeronkruiden en ruderalen' en graslandplanten aangetroffen. De cultuurgewassen omvatten soorten van het biet-type, het gerst/tarwe-type, hennep/hop en rogge. Waterplanten zijn in lage concentratie aanwezig. Er is ook een ei van de darmparasiet *Trichuris* (Zweepworm) gevonden. De aanwezigheid van pollen van korenbloem (*Centaurea cyanus*) plaatst het monster in de (post-)middeleeuwen. Het pollenmonster uit de gracht bevat zowel pollen dat op natuurlijke wijze in het spoor is neergeslagen, als pollen dat met menselijk en ander afval in het water is

38 Onderzocht door BIAx consult, Hogendijk 134, 1506 AL ZAANDAM, Nederland.

gestort. Voor vegetatiereconstructie is dit staal daarom minder geschikt, ondanks de goede conservering en de soortenrijkdom. Wel geeft het staal enige informatie over de voeding van de bewoners op en rond de gracht.³⁹

Ten behoeve van onderzoek naar macroresten werd een bulkmonster van 10 l gezeefd volgens maaswijdtes 5, 2 en 0,5 mm.⁴⁰ De fractie van 2 mm bevatte doorns van een roosachtige en een zaad van *Cirsium arvense* (akkerdistel). Verder bevatte het niet nader te determineren knoppen van bomen. De fractie van 5 mm bevatte zes halve doppen *Juglans regia* (walnoot), een takje *Fraxinus* (es), een takje *Rhamnus frangula* (sporkehout), resten van *Prunus* (lijkt op perzik of abrikoos) en rietstengels. Het materiaal wijst op een tuin met een walnotenboom en rozen. De es en het sporkehout wijzen op een vochtige omgeving, mogelijk een gracht. Daarnaast lijkt de akkerdistel op een ruigere begroeiing te wijzen, die ook langs een gracht gestaan kan hebben. Vermoedelijk betreft het dus materiaal dat afkomstig is van de rand van een tuin met walnoot, roos en wat ruigere begroeiing langs een gracht.

Na overleg met de specialisten werd besloten dat aan de hand van de uitgevoerde waarderungen de nodige informatie werd bekomen voor een landschappelijke situering van het onderzoeksgebied en voor een beeld van de voeding van de bewoners rond de gracht. Een bijkomende analyse van de pollen en macroresten zal niet voldoende bijkomende informatie opleveren om een analyse te verantwoorden.

6.2 Resten van een brugconstructie

Vermoedelijke resten van een brugconstructie werden reeds tijdens de bouwblokinventarisatie aangetroffen onder de vloer van huisnummer 43, in de vorm van natuurstenen muurresten (zie hoger). Eén van deze muren bleek een vertrappe fundering te hebben in de vorm van een piramide (muur 17, Fig. 60). De hoek daarvan kon nog net geregistreerd worden tijdens het onderzoek.

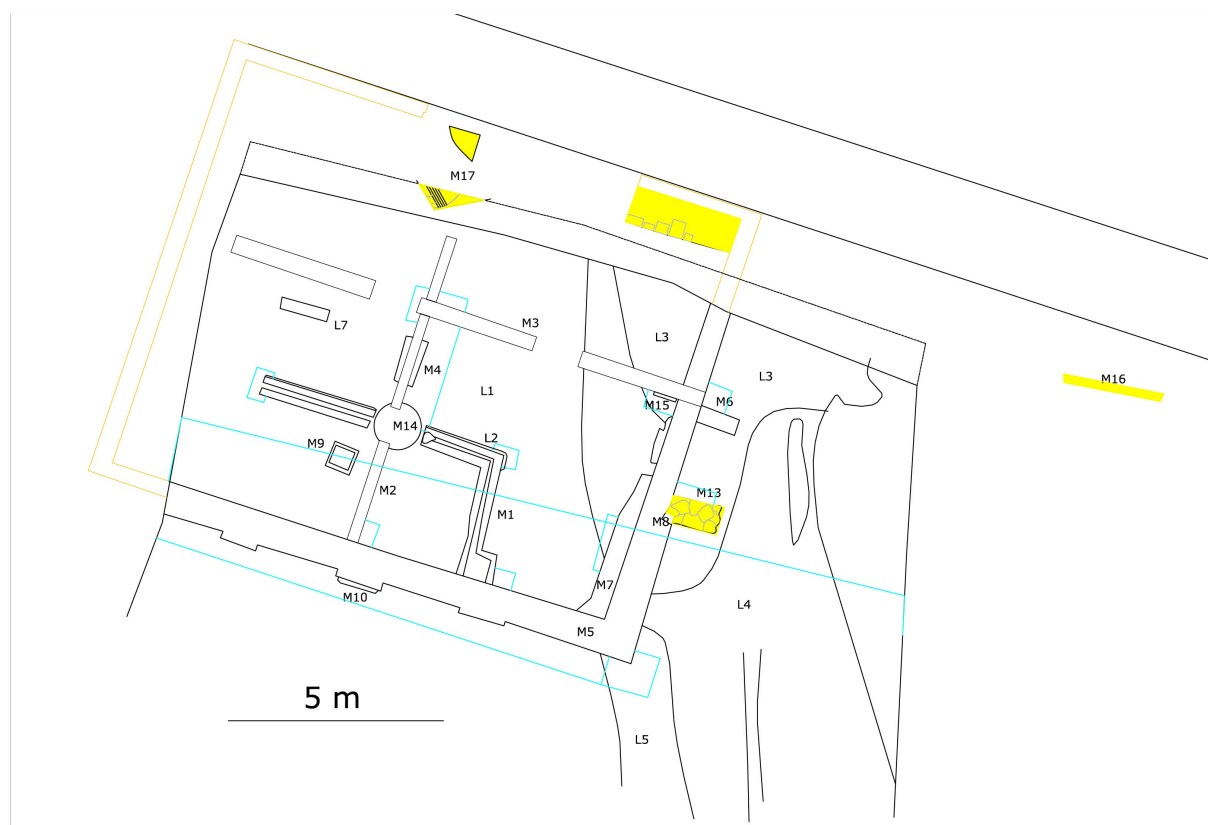

Fig. 59: Grondplan met aanduiding van natuurstenen resten

Vondstmateriaal dat aangetroffen werd bij de opkuis van muur 17 omvat twee wandfragmenten Siegburg steengoed, een rand- en een wandfragment gedraaid grijs aardewerk van een teil en een fragment bot. Het vondstmateriaal wijst op een datering in de late middeleeuwen.

Van muur 17 uit dit onderzoek en muur 2 uit het vooronderzoek werden monsters natuursteen gedetermineerd.⁴¹ Op die manier kan verdere vergelijking tussen de natuursteen van de Mechelse binnenpoort en van de Gevangenpoort uitgevoerd worden.

Fig. 60: Muur 17

Beide monsters bestaan uit een lichtbeige zandige, fijnkorrelige kalksteen, een calcareniet, met zwarte korreltjes van glauconiet. Microfossielen zijn met de loupe (vergroting 10 x) niet duidelijk te zien. De monsters vertonen geen verweringskleur, hoewel in het monster van muur 17 okergelige domeintjes aanwezig zijn. Ze werden vergeleken met monsters Lediaanse kalkzandsteen en Gobertange uit een referentiecollectie, afkomstig van de collectie van de voormalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Beide monsters lijken het meest op Lediaanse kalkzandsteen, maar omdat deze steen een grote gelijkenis vertoont met Gobertange, lijken ze ook op Gobertange. Er kan besloten worden dat het natuursteen kan gedetermineerd worden als Lediaanse kalkzandsteen (of Gobertange?). Uit eerder bouwhistorisch onderzoek van de Gevangenpoort blijken de oudste delen van de poort eveneens uitgevoerd te zijn in Lediaanse kalkzandsteen.⁴² Voor beide poorten blijkt dan ook hetzelfde bouw materiaal gehanteerd te zijn.

Fig. 61: Natuurstenen muur achter arbeiderswoningen

⁴¹ Onderzoek uitgevoerd door Rockview, Weteringschans 135-III, 1017 SC AMSTERDAM, Nederland

⁴² Debruyne/Martens/Schotte 2001, 66

Bij de uitbraak van de muren van de kelders om de aanleg van de soilmix-wanden mogelijk te maken, werd aan de straatzijde ter hoogte van huisnummer 39 plaatselijk een zandstenen muur aangetroffen (muur 16) met een drietal lagen onregelmatige kalkzandstenen met kalkmortel. De afmetingen van de stenen variëren van 16 x 12 cm tot 38 x 24 cm. De muur is tot maximaal 60 cm hoog bewaard en bevindt zich rechtstreeks op de moederbodem. De muur wordt minder hoog naar de Markt toe en verdwijnt dan volledig. De onderkant van de muur bevindt zich op circa 1,40 m onder het straatniveau. Op deze muur is een muur van de afgebroken huisjes gebouwd.

Fig. 62: Muur 13

Fig. 63: Sondering op muur 13

Parallel hieraan, maar meer naar het zuiden, werden de resten van een tweede natuurstenen muur aangetroffen. Het gaat om muur 13, waarvan enkel nog restanten van de natuurstenen aanwezig zijn. De muur is duidelijk uitgebroken en de natuurstenen zijn gerecupereerd. De restanten van natuurstenen rusten nog op enkele lagen baksteenbrokken, die als fundering gediend hebben.

Fig. 64: Ruimte achter de keldermuur

Bij de aanleg van de soilmixwanden werd de muur van de kelder verwijderd. Daarbij bleek tussen de twee natuurstenen muren uit de bouwblokinventarisatie een holte te bestaan onder de

straat (Fig. 64). Mogelijk is deze holte te interpreteren in het licht van de stadsvest die nog in versmalde vorm in gebruik geweest is.

Ook hier werden geen sporen van de stadsmuur aangetroffen. Een mogelijke verklaring is dat de stadsmuur op een aarden wal werd gebouwd, die echter volledig weggegraven werd bij latere nivelleringswerken.

7 Discussie

7.1 Stadsverdedigingsstructuren (14de-18de eeuw)

Voor **Lier** zelf kan in de eerste plaats vergelijkingsmateriaal gevonden worden in de Gevangenpoort. Het onderzoek aan de Gevangenpoort toonde de aanwezigheid van een natuurstenen muur met elementen van 18/26 x 9/10 cm, op een bakstenen fundering met bakstenen van 20 x 10 x 5 cm. De muur is 1 m breed en kan waarschijnlijk beschouwd worden als de stadsmuur. De muur lijkt zich tevens centraal ten opzichte van het poortgebouw te situeren.⁴³ De aanwezigheid van een natuurstenen muur op een bakstenen fundering werd ook tijdens dit onderzoek aangetroffen. Het gaat met name om muur 13. De bakstenen fundering bestond hier eerder uit brokken.

Verder is uit een studie van de Gevangenpoort geweten dat voor het poortgebouw gebruik gemaakt werd van Brusseliaanse kalkzandsteen en Lediaanse kalkzandsteen.⁴⁴ Aan de hand van natuursteendeterminatie werd nagegaan of de aangetroffen natuurstenen muurresten aan de Florent Van Cauwenberghstraat eveneens bestaan uit één van beide natuursteensoorten en dus aansluiten bij het materiaalgebruik van de Gevangenpoort. Dit bleek het geval, door de determinatie van het natuursteen aan de Florent Van Cauwenberghstraat als Lediaanse kalkzandsteen.

Van de eigenlijke **brugconstructie** bij de Gevangenpoort is weinig bekend. Bij opgravingen aan de Gevangenpoort in Bergen-op-Zoom in 1970 werden 'de overblijfselen gevonden van een voorwerk of barbacane en een vaste boogbrug daarvoor, beide uit dezelfde tijd als het poortgebouw dat werd gebouwd rond het midden van de 14de eeuw'. Een gelijksoortige constructie met voorwerk en vaste brug in steen is te vinden bij de Ponttor in Aken. Resten van een dergelijke brug werden ook blootgelegd aan de Hallepoort in Brussel. Aan het begin van de Begijnhofstraat werden de funderingen van een dergelijke voorbouw gevonden in 1912, terwijl die van de Mechelse poort eveneens voorgesteld is op een 17de-eeuwse iconografische bron (zie hoger).⁴⁵

Ook in andere steden werden reeds restanten van stadswallingen en poortgebouwen archeologisch onderzocht. Recent (2011) werden onder meer in Deinze resten van een stadspoort aangesneden. De Brugse Poort te Deinze. De poort was één van de versterkte toegangen tot de omwalde stad en is bekend uit kaartmateriaal als een poort met ophaalbrug. Ze moet omstreeks 1860 verdwenen zijn, omdat steden toen geen tol meer mochten heffen.⁴⁶

Resten van andere brugconstructies die archeologisch werden onderzocht, zijn onder meer te vermelden in Antwerpen. Een voorbeeld van onderzoek naar een brugconstructie is de brug aan de Kipdorppoort en aan de Keizerspoort in Antwerpen. De bouw ervan kan gerelateerd worden aan de Spaanse omwalling, die gebouwd werd tussen 1542 en 1553.⁴⁷ De brugpijler voor de Keizerspoort bevond zich op 5,5 m voor de poort. De totale lengte van de pijler bedroeg 7 m, terwijl de poort 22 m breed was. Van de breedte van de pijler kon slechts 3 m vrij gelegd worden, maar naar analogie met het onderzoek aan de Kipdorppoort kan aangenomen worden dat ook hier de brug 7 m breed was. De eerste brugpijler bestond vermoedelijk uit een massief van 7 x 7 m. De pijler verbreedde naar onder toe.⁴⁸

---

43 Debruyne 2008: 2

44 Debruyne *et al.* 2001: 5

45 Debruyne *et al.* 2001: 57

46 <http://www.deklad.be/zoektocht-naar-de-brugse-poort-gaat-verder>

47 Minsaer *et al.* 2011: 1-2

48 Lombaerde 2009: 157

Dat de pijler naar onder toe verbreedde, kon ook in Lier vastgesteld worden ter hoogte van muur 17. In relatie tot de poort kan nog vermeld worden dat de voorzijde of grachtzijde dieper gefundeerd was dan de andere zijden.⁴⁹ Dit werd eveneens vastgesteld in Lier, waar de onderzijde van muur 16 zich hoger bevond dan de keldervloer van de arbeiderswoningen. Het is dan ook mogelijk dat andere muurresten verwijderd werden bij de aanleg van de kelders. Hierdoor is het niet duidelijk of muur 16 te interpreteren is als een brugpijler of reeds het restant is van de Mechelse binnenpoort, gezien deze muur zich duidelijk buiten de vestgracht bevindt.

Tot slot is een laatste vergelijking mogelijk met een poortgebouw van het Prinsenhof in Gent. Hier werden de brug en het poortgebouw onderzocht in 2011. Het poortgebouw was vierkant van vorm en stond met twee zijden in het water. Het had op drie hoeken een toren. Als materiaal werd baksteen gebruikt. Alleen de twee in de gracht staande zijden werden met een buitenparament van natuursteen bekleed. Hiervoor werd zowel Doornikse kalksteen als witte kalkzandsteen gebruikt. Naar aanleiding van de plechtige intrede van Filips de Goede op 23 april 1458 werd de vervallen brug op houten pijlers vervangen door een nieuwe op vier stenen pijlers van 4,17 m hoog. De bovenste 1,5 m van de pijler bij de poort kon gedocumenteerd worden. Hij is 94 cm dik en 4,40 m lang, aan beide zijkanten afgeschuind en eindigend op een scherpe hoek, zoals dit ook het geval lijkt in Lier (zie muur 17).⁵⁰

Resten van een **vestgracht** werden onder meer onderzocht in Gent, aan de Opgeëistenlaan. Het onderzochte terrein lag net buiten de grenzen van de derde, 14de-eeuwse stadsomwalling. De aangetroffen vestgracht had een breedte van ca. 30 m ter hoogte van de punt van de driehoekige configuratie van de ravelijn en een breedte van ca. 15 m ter hoogte van de oostelijke flank. De maximale diepte van de vestgracht bedroeg ca. 4,10 m. Uit het onderzoek bleek dat de gracht lange tijd heeft opengelegen en langzaam is opgevuld, in tegenstelling tot de situatie in Lier. Van een aarden berm werden in Gent tijdens het onderzoek geen sporen geattesteerd. Dit sluit dan wel weer aan bij de situatie in Lier.⁵¹

7.2 Bewoningsfase uit de 17de-18de eeuw

De opgraving van de kelderresten van de gesloopte woningen toont aan dat de vaststellingen uit de bouwblokinventarisatie aangehouden kunnen worden en zelfs verder aangevuld kunnen worden. Zo bleken onder de vloerplaat nog resten van een gootje en enkele verbouwingen aanwezig. De verbouwingen kunnen vermoedelijk in verband gebracht worden met de heropbouw van het huis in 1922, nadat het gebombardeerd was in 1914 (zie hoger). Ze worden voor een stuk gekenmerkt door bijkomende funderingswerken door het plaatsen van een betonnen pilaar en een fundering door middel van bogen.

Zo geeft het verder inzicht in de levensgeschiedenis van het pand en zijn bewoners aan de hand van het onderzoek van de verschillende ingrepen die door de jaren uitgevoerd werden. Tot slot kon ook de bakstenen waterput in de kelder verder onderzocht worden.

---

49 Lombaerde 2009: 153

50 Stoops 2012: 187-188

51 Steurbaut/Vermeiren 2006: 91-93

8 Samenvatting

Naar aanleiding van de geplande aanleg van drie bouwblokken, waardoor de bebouwing langsheen de Florent Van Cauwenberghstraat zal gesloopt worden, werd door Onroerend Erfgoed een bouwblokinventarisatie, een prospectie met ingreep in de bodem en een werfbegeleiding geadviseerd. Uit dit onderzoek, uitgevoerd door All-Archeo bvba in 2011, is gebleken dat er zich op het terrein resten zouden bevinden van een brug en/of stadspoort.⁵² Omwille van de aanleg van een nieuwe stadsparking werd besloten een bijkomende prospectie met ingreep in de bodem uit te voeren, teneinde de eventuele aanwezigheid van andere relictten vast te stellen, zoals een stadsmuur, gerelateerd aan de eerste gekende stadsverdediging rond Lier, uit de 14de eeuw. Deze prospectie kon geen nieuwe elementen die behoren tot de stadsomwalling aan het licht brengen. Wel werden er oudere resten aangetroffen, mogelijk uit de laat-Romeinse periode. Ook werd een 17de-18de eeuwse tuinmuur aangetroffen en een greppeltje dat afwaterde naar de vestgracht.⁵³

Gezien bij een van de vooronderzoeken resten van een brug en/of stadspoort werden aangetroffen, is de kans groot dat er bij de geplande werkzaamheden verdere resten worden aangesneden die toebehoren aan de 14de eeuwse stadsverdediging rond Lier. Daarom werd een archeologische opgraving opgelegd ter hoogte van de voormalige bebouwing langsheen de Florent Van Cauwenberghstraat.

Het uitgevoerde onderzoek kon in de eerste plaats de vaststellingen uit de bouwblokinventarisatie verder staven, maar ook de bouwgeschiedenis van het pand verder documenteren aan de hand van uitgevoerde ingrepen. Naast de resten van de kelders werden verder nog de resten van twee natuurstenen muren aangetroffen, die nog niet gekend waren uit de bouwblokinventarisatie. De natuurstenen muren kunnen vermoedelijk gerelateerd worden aan de brugconstructie voor de Mechelse binnenpoort. Met betrekking tot muur 16 is het evenwel mogelijk dat de muur te relateren is aan de binnenpoort zelf. Verdere muurresten konden in deze zone helaas niet onderzocht worden, gezien de vastgestelde muurresten zich hoger bevonden dan het niveau van de keldervloer van de arbeiderswoningen.

---

52 Bruggeman/Reyns 2011

53 Bruggeman/Van Celst/Reyns 2012

9 Bibliografie

9.1 Publicaties

Boschmans, M., 1955: Stadsversterkingen en waterlopen te Lier. Stadswallen, poorten en torens, *'t Land van Ryen* 5, 151-162.

Breugelmans, K./L. Coenen/D. Engels, 1990: Ontwikkelingsgeschiedenis van de stad Lier vanaf het ontstaan tot heden, in: Breugelmans *et al.*, *Historische stedenatlas van België. Lier*, Brussel, 9-66.

Bruggeman, J./M. Van Celst/N. Reyns, 2012: *Archeologisch vooronderzoek Lier – Florent Van Cauwenberghstraat (parkeergarage)*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 066).

Bruggeman, J./N. Reyns, 2011: *Bouwblokinventarisatie, werfbegeleiding en archeologisch vooronderzoek Lier – Florent Van Cauwenberghstraat*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 020).

Coenegrachts, T., 2009: De eerste stenen stadsmuur van Leuven (VI. Br.), *Archaeologia Mediaevalis* 32, 114-120.

Debruyne, M./H. Martens/B. Schotte, 2001: *Vooronderzoek voor de restauratie van de Gevangenpoort. Eikelestraat 27, Lier*, s.l.

Debruyne, S., 2008: *Rapportage vondstmelding Lier, Gevangenpoort*, Brussel.

Graesen, R. Van, 1614-1615: *Kronijk van Lier*, z.p.

Lombaerde, P., 2009: *Antwerpen versterkt. De Spaanse omwalling vanaf haar bouw in 1542 tot haar afbraak in 1870*, Antwerpen.

Meyfroot, P., 2010: *Verslag bezoek aan kelders te slopen woningen Fl. Van Cauwenberghstraat 2005-2007*, onuitgegeven verslag.

Minsaer, K., *et al.* 2011: *Spaanse omwalling in zicht. Kennismaking met de Antwerpse stadsversterking uit de Gouden Eeuw*, Antwerpen.

Steurbaut, P./G. Vermeiren, 2006: Opgeëistenlaan, Nieuw Gerechtshuis, *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 1*, Gent, 91-96.

Stoops, G., 2012: Prinsenhof 103 in Gent. Poortgebouw van een Bourgondisch paleis (Oost-Vlaanderen), *Archaeologia Mediaevalis* 35, 187-191.

van der Meer, W., 2012: *Polleninventarisatie van een monster afkomstig van de opgraving Lier, Floris van Cauwenberghstraat*, (BIAX-rapport).

Verhaert, A., 2005: *Lier, project Lierse huisvesting*, s.l. (onuitgegeven verslag).

9.2 Bronnen

Stadsarchief Lier (SAL)

SAL, oud archief nr. 15, stedelijke aktboeken.

SAL, oud archief nr. 16, stedelijke aktboeken.

9.3 Websites

Centraal Archeologische Inventaris (2010)
<http://cai.erfgoed.net>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen – Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (2010)
www.onderzoeksbalans.be

Inventaris Bouwkundig Erfgoed – Onroerend Erfgoed – Vlaams instituut voor het Onroerend Erfgoed (2010)
<http://inventaris.vioe.be/dibe>

Provincie Antwerpen – Atlas der buurtwegen (2010)
<http://gis1.provant.be/geoloketten>

De KLAD (2012)
<http://www.deklad.be/zoektocht-naar-de-brugse-poort-gaat-verder>

10 Bijlagen

10.1 Lijst van afkortingen

CAI	Centrale Archeologische Inventaris
FVC	Florent Van Cauwenberghstraat
TAW	Tweede Algemene Waterpassing
mv	Maaiveld

10.2 Glossarium

Ex situ	Tegenovergestelde van in situ.
Grape	Recipiënt met kookfunctie, bestaande uit een ronde, halfopen vorm met drie poten.
Hydrografie	Beschrijving van de fysische eigenschappen van waterlichamen en het aangrenzende land.
In situ	Term gebruikt voor de aanduiding van archeologische resten die in dezelfde toestand worden teruggevonden als ze in het verleden door de mens zijn achtergelaten.
Kops verband	Muurverband waarbij de bakstenen met de korte zijde naar buiten toe gemetst zijn.
Onderzoeksgebied	Deel van het plangebied dat onderworpen is aan een archeologisch (voor)onderzoek.
Plangebied	Het terrein waarop een bodemversturende activiteit wordt gepland of uitgevoerd.

10.3 Archeologische periodes

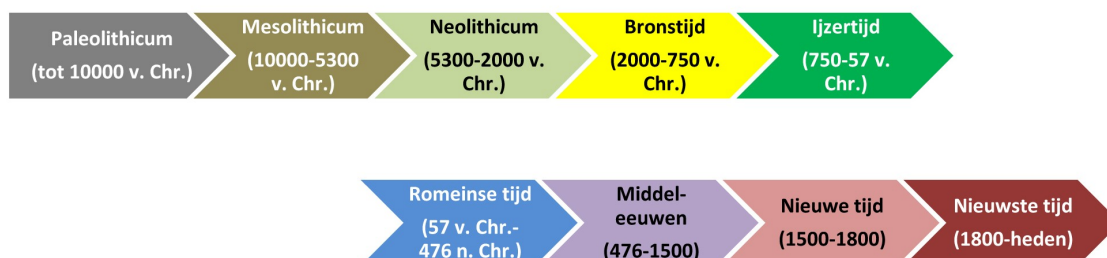

Fig. 65: Archeologische periodes

10.4 Monsterlijst

Monsternr.	WP	S	Laag	Profiel	Monstername
MMO1	1	M1			Mortel
MMO2	1	M11			Mortel
MMO3	1	M12			Mortel
MMO4	1	M10			Mortel
MMO5	1	M5			Mortel

Monsternr.	WP	S	Laag	Profiel	Monstername
MMO6	1	M2			Mortel
MMO7	1	M3			Mortel
MMO8	1	M7			Mortel
MMO9	1	M6			Mortel
MMO10	1	M8			Mortel
MMO11	1	M13			Mortel
MMO12	1	M15			Mortel
MMO13	1	M4			Mortel
MMO14	1	M9			Mortel
MMO15	1	M17			Mortel
MMO16	1	M16			Mortel
MBST1	1	M1			Baksteen
MBST2	1	M11			Baksteen
MBST3	1	M12			Baksteen
MBST4	1	M10			Baksteen
MBST5	1	M5			Baksteen
MBST6	1	M2			Baksteen
MBST7	1	M3			Baksteen
MBST8	1	M7			Baksteen
MBST9	1	M6			Baksteen
MBST10	1	M8			Baksteen
MBST12	1	M15			Baksteen
MBST13	1	M4			Baksteen
MBST14	1	M9			Baksteen
NST1	1	M10			Natuursteen
NST2	1	M13			Natuursteen
NST3	1	M17			Natuursteen
NST4	1	M16			Natuursteen
MB1	1	S1	h		Bulkmonster
MP1	1	S1	h		Pollenprofiel
MHO1	1	M5	Fundering		Hout
MHO2	1	M9	Buitenzijde		Hout
MHO3	1	M9	Onderzijde		Hout

In het kader van verder natuurwetenschappelijk onderzoek van de genomen stalen wordt met betrekking tot de vestgracht voorgesteld dat een waardering uitgevoerd wordt op macroresten en pollen uit de onderste sliblaag (laag h). Deze waardering kan eventueel gevolgd worden door een analyse om bijkomende vraagstellingen met betrekking tot de reconstructie van de vegetatie in de omgeving en de omgang met afval in relatie tot de vestgracht te beantwoorden.

Met betrekking tot de natuurstenen muren wordt voorgesteld om een determinatie van twee monsters natuursteen uit te voeren. Op die manier kan verdere vergelijking tussen de natuursteen van de Mechelse binnenpoort en van de Gevangenpoort uitgevoerd worden. Datering van de mortel aan de hand van ¹⁴C-datering lijkt weinig relevant aangezien deze

dateringsmethode slechts een ruime datering bekomt en de bouw van de Mechelse binnenpoort voldoende gedocumenteerd lijkt aan de hand van historische bronnen.

Dezelfde bedenking kan gemaakt worden ten aanzien van de resten van de kelders van de gesloopte woningen. De bouw van de woningen is immers voldoende gedocumenteerd aan de hand van historische bronnen. Ook de houtresten lijken weinig relevant om verder te dateren, gezien deze te relateren zijn aan de aanleg van de kelders. Verder is het mogelijk dat bijvoorbeeld in het kader van de bakstenen waterput gebruik gemaakt werd van gerecupereerd hout, waardoor een datering ook geen accurate aanwijzing zal bieden voor de aanleg van de waterput. Eventueel kan op de drie houtmonsters wel een determinatie van de houtsoort uitgevoerd worden om het historische gebruik van hout te documenteren en in kaart te brengen.

Voor de uitvoering van de diverse waarderings en analyses werd goedkeuring gekregen, behalve voor de determinatie van de houtsoort. De resultaten van de uitgevoerde waarderings en analyses werden in de tekst hoger ingewerkt.

10.5 CD-rom

Inventarislijsten van het gerecupereerde vondstenmateriaal, van de sporen met beschrijving, van alle tekeningen en van alle foto's zijn digitaal beschikbaar. Dit is tevens het geval voor het dagboek, de foto's, de plannen en tekeningen.